

Milena Černe

Šolstvo na severnem
Primorskem v času Italije
1918–1943

Katalog k razstavi

Nova Gorica, 2023

Milena Černe

Šolstvo na severnem Primorskem v času Italije 1918-1943

Katalog k razstavi

Založil in izdal: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

Zanj: dr. Tanja Martelanc

Jezikovni pregled: Anja Mugerli

Fotografije na naslovnici: šolarji tolminske osnovne šole v razredu okoli leta 1925 (zasebna last Draga Trpina), peticija staršev otrok iz Sužida januarja 1921, naj se odpravijo uvedene ure italijanščine (SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 30, p. e. 15), spis iz zvezka Borisa Markiča (SI_PANG/1009 Družina Markič, t.e. 9).

Oblikovanje: Grafikart, Turk & Co., d.n.o.

Tisk: Copigraf Faganelj d.o.o.

Naklada: 150 izvodov, prvi natis

Izid knjige je finančno podprlo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Nova Gorica, september 2023

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37(497.473)"1918/1943" (083.824)

ČERNE, Milena

Šolstvo na severnem Primorskem v času Italije 1918-1943 : katalog
k razstavi / Milena Černe. - 1. natis. - Nova Gorica : Pokrajinski arhiv, 2023

ISBN 978-961-91738-8-6

COBISS.SI-ID 162219011

Uvod

Razstava je nastala ob stoletnici šolske reforme, s katero je italijanska fašistična vlada globoko posegla v življenje Slovencev na zahodnem robu narodnostnega ozemlja in jih za dolgo zaznamovala. Njen snovalec, ugleden in vpliven intelektualec Giovanni Gentile, je s prenovo hotel ustvariti strogo centraliziran in nadzorovan šolski sistem brez primesi individualizma, libertarnosti in avtonomije, da bi mogla država s pomočjo šolske strukture učinkovito vzgajati zveste državljane. Narodne manjšine novih provinc je seveda niso zaznavale kot način dviga kakovosti in učinkovitosti šolskega ustroja, temveč kot sredstvo za sistematično raznarodovanje. Njihova opozorila in zahteve je oblast prezrla ter preslišala.

Od podpisa premirja ob koncu prve svetovne vojne novembra 1918 se je za primorske Slovence zlasti v prvih desetih letih zvrstilo več dramatičnih dogodkov, ki so zaznamovali tudi šolo: italijanska zasedba, ki ji je sledil podpis Rapalske pogodbe in priključitev novih provinc Kraljevini Italiji leta 1921, leta 1922 vzpon fašizma, ki je prinesel šolsko reformo, ukinitvev dodatnih ur materinščine v šolah leta 1925, začetek fašističnih mladinskih organizacij leta 1926, izgon slovenskega verouka iz šol leta 1928 ...

Razstava časovno zajema celotno obdobje italijanske oblasti, prostorsko pa se omejuje na severni del Primorske, torej v glavnem na področje, ki ga pokriva Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Razdeljena je na več sklopov. Prva dva panoja osvetljujejo razmere pred uvedbo reforme in vključujeta tudi epizodo začasne okupacije Kobariškega ter Brd po odprtju soške fronte leta 1915. Tretji pano predstavi Gentilejevo reformo, zlasti njene jezikovne učinke, četrta pa je posvečen slovenskemu učiteljstvu. Peti pano se najprej dotakne vloge slovenske duhovščine pri ohranjanju slovenskega jezika in narodne zavesti, zatem pa poskuša prikazati poitalijančeno šolo z italijanskimi učitelji in odnos slovenskega okolja do nje. Dokumenti na zadnjem, šestem panoju pripovedujejo, kako je režim izvajal asimilacijo ne le z osnovnošolskim poukom, temveč tudi s pomočjo vrtcev, zasebnih društev, fašističnih organizacij in poletnih kolonij.

Razstavljeni dokumente povečini hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, med njimi je največ gradiva iz obsežnega fonda Šolskega nadzorništva Tolmin. Dopolnjuje jih arhivsko gradivo v lasti drugih ustanov (Goriškega muzeja in Državnega arhiva v Gorici) ter zasebnih lastnikov.

Čas od zasedbe do fašistične šolske reforme

Italijanski pouk med prvo svetovno vojno

V prvih vojnih dneh je Italija maja 1915 zasedla del zahodne Primorske, Kobarško in Brda. Z namero, da priključi celotno ozemlje, ki ji ga je obljubljal Londonski sporazum, je nemudoma začela prevzemati v svoje roke civilno upravo. Pri vrhovnem poveljstvu je bil ustanovljen generalni sekretariat za civilne zadeve, ki je urejal tudi šolske zadeve. Maja 1916 so na Kobarškem začeli ustanovljati zabavišča za otroke (it. ricreatorio), ki so prerasla v vzgajališča (it. educatorio). V njih so italijanski učitelji-vojaki ob pomoči nekaterih domačink zbirali otroke k prostočasnim dejavnostim in učenju ter jim nudili brezplačno hrano. Organizirali so redne šolske, nedeljske tečaje in pripravljale tečaje za srednje šole. Dejavnosti so se nadaljevale tudi v poletnih mesecih. Prva taka italijanska šola je bila ustanovljena v Kobaridu. Organizator šolske dejavnosti v Zgornjem Posočju, poznejši šolski nadzornik Francesco Spazzapan, je na noge postavil 13 vzgajališč, vsaj sedem pa jih je zaživel v Brdih in eno v Gorici.¹ Že ob tem prvem stiku s slovenskim prebivalstvom so zasedbene oblasti jasno pokazale svoje italijanizacijske namene z osvojenimi ozemlji; učenci so se med drugim učili brati in pisati italijansko ter spoznavali zemljepis Italije in pomembnejše dogodke risorgimenta, ponekod tudi zgodovino Rimljanov.² Šolsko dejavnost Italijanov na našem ozemlju je prekinil kobarški preboj in umik italijanske vojske v oktobru 1917.

¹ Prim. Osnovna šola na Slovenskem, str. 312–313; Močnik: Spomini in izkustva, str. 214.

² Končno poročilo vzgajališč na Kobarškem v šol. letu 1916/17, SI_PANG/0002, t. e. 1, p. e. 7.

Zmeda v povojnem času in trdi ukrepi novih oblasti

Po premirju med Avstro-Ogrsko in antanto 3. 11. 1918 je italijanska vojska zasedla ozemlje do črte, določene z Londonskim sporazumom in še čez, ter ga poimenovala Julijska krajina. Upravljal ga je kraljevi guverner, general Carlo Petitti di Roreto. Civilno oblast za celotno Julijsko krajino je novembra 1918 prevzel Generalni sekretariat za civilne zadeve, pri katerem je mesec dni zatem začel delovati šolski urad.³

Guvernerjeve obljube Slovincem in Hrvatom glede spoštovanja njihovih tradicij in kulture ter še več šol, kot so jih imeli pod Avstrijo, je ravnanje zasedbene uprave kmalu postavilo na laž. Da bi svetovni javnosti in še posebej pogajalcem na mirovni konferenci prikazala povsem italijanski značaj »osvobojene« Julijske krajine, je s trdo roko nastopila proti vsakršnemu izražanju slovanstva ter internirala in izganjala slovenske izobražence, zlasti učitelje in duhovnike. Ob zasedbi, ki se je zgodila ravno sredi epidemije španske gripe, so bile razmere kaotične. Pouk v šolah se je začel šele decembra, marsikje pa še pozneje. Nekatera šolska poslopja so bila namreč porušena ali poškodovana, brez ogrevanja, oziroma zasedena z vojaštvom. Ponekod se pouk ni mogel začeti, ker ni bilo učiteljev. V zmedu so posamezni vojaški poveljniki in karabinjerji na svojo roko preprečevali slovenski pouk, vsiljevali italijanščino in odstranjevali slovenske napise.⁴ Civilni komisarji si niso bili enotni glede

³ Andri: Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile, str. 285.

⁴ O tem govorijo poročila Pisarne za zasedeno slovensko ozemlje v Ljubljani, ki je bila ustanovljena novembra 1918 kot organ Narodnega sveta. Prim. Osnovna šola na Slovenskem, str. 314.

uradovalega jezika: medtem ko je tolminski posloval s šolskimi vodstvi zgolj v italijanščini, je goriški uradoval dvojezično, sežanski pa celo samo v slovenščini.⁵

Ukrepi so se nekoliko omilili, ko je guvernerja poleti 1919 zamenjal generalni civilni komisar.⁶ Vendar so ukrepi italijanskih oblasti vedno delovali v smeri čimprejšnje priključitve ozemlja in asimilacije slovenskega prebivalstva.

Italijanski nacionalizem na severnem Primorskem vendarle ni bil tako militanten kot na Tržaškem in v Istri, kjer si je nova oblast zagrizeno prizadevala za ukinjanje slovenskih šol. V Gorici so bile ukinjene vse slovenske osnovne in srednje šole ter njihove stavbe – tudi tiste v zasebni lasti – uporabljene za druge namene. Na goriškem podeželju pa se je v veliki meri obnovilo stanje iz predvojnega časa. Razumevanje za zahteve Slovencev glede šolstva je pokazal goriški referent za šolstvo, domačin Emilio Mulitsch, ki se je v prvih dneh zasedbe lotil reorganizacije lokalne šolske mreže. Zaradi načela, da bi si s spoštovanjem kulture in tradicije manjšine pridobili njene simpatije, je kmalu prišel navzkriž z vladno politiko, zato se je svojemu položaju odpovedal.⁷

Šolstvo, s katerim se je nova oblast srečala na t. i. odrešenih ozemljih, se je v več pogledih precej razlikovalo od italijanskega. Kot logična posledica večnacionalnega značaja avstrijske monarhije je bil šolski sistem v Julijski krajini urejen decentralistično. Najvišja šolska oblast za nadzor nad ljudskimi šolami v deželi je bil deželni šolski svet, katerega člani so bili delno voljeni. Podrejeni so mu bili okrajni šolski sveti, na najnižji ravni pa so delovali krajevni sveti. Avstrijsko šolstvo je slonelo na dveh temeljih. Prvi temelj je predstavljalo načelo ljudskega šolstva v materinščini, drugi pa obvezno in brezplačno šolanje do 14. leta starosti. Precej drugačna slika se je ponujala v Italiji, ki razen manj pomembne izjeme v Val d'Aosta ni poznala večjezične šole, po drugi strani pa tudi ne

avtonomije lokalnih šolskih oblasti. Tudi glede na ekonomski in pravni položaj učiteljev ter rezultate se njen šolski sistem v splošnem ni mogel kosati z avstrijskim. Italija je šele leta 1904 šolsko obveznost zvišala z devetega na 12. leto starosti in leta 1911 osnovno šolo postavila pod nadzor države.⁸ Glede učinkovitosti šolskega sistema so zgovorni podatki o stanju nepismenosti: leta 1910 je bilo na Goriškem 15 % prebivalstva nepismenega, italijansko povprečje tega leta je doseglo 37,6 %; do leta 1921 se je nepismenost na Goriškem več kot prepopolovila na 7,2 %, medtem ko je italijansko povprečje še vedno znašalo 27,5 %.⁹

Po zasedbi je Kraljevina Italija skladno z mednarodnimi konvencijami morala ohraniti upravno strukturo habsburške monarhije, med drugim tudi šolske svete, ki pa so bili trn v peti težnjam po čimprejšnji popolni integraciji novih provinc v italijansko centralistično ureditev. Generalni civilni komisariat je o šolskih zadevah pogosto samovoljno odločal. Kljub pozivom je šele novembra 1920 izdal odlok, s katerim je najprej razpustil dotedanje krajevne in okrajne šolske svete ter omogočil njihovo konstituiranje v novi sestavi. S tem je želel izmed članov, izvoljenih še pod Avstro-Ogrsko, izločiti tiste, ki jih je imel za nezanesljive ali celo novi državi sovražne.¹⁰ Novi šolski sveti pa se niso obdržali dolgo; odpravila jih je Gentilejeva reforma.

Če je italijanska oblast na začetku dopuščala delovanja slovenskih ljudskih šol na Goriškem, je bilo s predšolsko vzgojo ter srednjim in strokovnim šolstvom drugače. Slovenski vrtci niso smeli več delovati, čim hitreje naj bi jih zamenjali italijanski, ki bi z načrtno vzgojo otroke v nežnih letih prepojili z italijanskim duhom in jezikom, da bi šolski prag prestopili že kot pravi Italijani. Občutljivo vprašanje za novo oblast je bilo tudi srednje šolstvo. Dovoljenje za delovanje je dobila slovenska realka v odročni Idriji, ki se je preimenovala v tehniško šolo z državno gimnazijo, medtem ko slovenska gimnazija in učiteljske v Gorici nista več odprli svojih vrat.

⁵ Osnovna šola na Slovenskem, str. 314.

⁶ Generalni civilni komisar je upravljal deželo do oktobra 1922, ko je Julijska krajina postala pokrajina s prefektom na čelu.

⁷ Andri, Mellinato: Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915–1945, str. 30–36.

⁸ Andri: La scuola giuliana e friulana tra Austria e Italia, str. 205–206, 210.

⁹ Andri: La scuola e il regime fascista, str. 334.

¹⁰ Osnovna šola na Slovenskem, str. 318.

Slovenski dijaki so zato odhajali na šolanje čez mejo. Da bi nekoliko omilili izgubo srednjih šol v Gorici, so oblasti v začetku leta 1919 dovolile preselitev pripravnic za učiteljišče iz Cerknega v Tolmin, kjer je delovalo že pred vojno. Ob pripravnicah je začel delovati tudi konvikt, v naslednjem letu pa je v Tolminu vrata odprl še prvi letnik slovenskega učiteljišča. V tem času se je pojavila tudi ideja o ustanovitvi slovenske gimnazije v Ajdovščini. Odhajanje mladine na šolanje v Jugoslavijo namreč italijanskim oblastem ni bilo všeč, po drugi strani pa so želele tudi preprečiti razmah slovenskega nacionalizma. Poleg Ajdovščine so se kot možne lokacije omenjali tudi Vipava, Sežana in Videm, glavni argumenti v tej razpravi pa so bili politično-strateške narave. Ideji gimnazije-liceja v Ajdovščini, kamor bi preselili tudi tolminsko učiteljišče, je nasprotoval tolminski civilni komisar Umberto Sala, saj je bil kraj po njegovih besedah sovražen italijanski zasedbi in preblizu meje. Gimnazija-licej in učiteljišče bi na enem mestu zbrala preveč mladine pod vodstvom protiitalijansko usmerjenih slovanskih učiteljev ter ustvarila središče panslavizma, kar je bilo vsekakor treba preprečiti.¹¹ Odločanje o tem vprašanju se je pri različnih pristojnih organih vlekel več let, tako da je slednjič odprtje slovenske gimnazije onemogočila Gentilejeva reforma.

Pospešeno uvajanje italijanskega jezika v šole

Šola je že v avstrijski državi postala pomembno polje nacionalnega boja ter eno najučinkovitejših sredstev za širjenje narodnega jezika in kulture. Zato ne preseneča, da je italijanska vojaška uprava že v prvem šolskem letu po okupaciji začela uvajati pouk italijanščine v osnovni šoli. Ta je bil spočetka obvezen le tam, kjer se je prej poučevala nemščina, vendar ga je Generalni civilni komisariat priporočal od drugega razreda naprej, in sicer dve do pet ur tedensko. Že v drugem polletju prvega razreda je spodbujal k uvajanju primernih

vaj konverzacije. Okrajni šolski uradi so sicer k tej zadevi pristopali različno. Tolminski civilni komisar je v poročilu okrajnega šolskega sveta junija 1921 izpostavil, da se je zaradi velike občutljivosti tamkajšnjega prebivalstva taktno lotil uvajanja italijanščine v slovenske šole. Njegovo delo so sicer močno ovirali "ultranacionalistični elementi", motila pa ga je tudi premajhna zavzetost šolskih uradov goriškega in sežanskega okraja: "Medtem ko se v okraju Tolmin, ki je izmed vseh okrajev s Slovani najbolj strnjeno poseljen, poučuje italijanščino v 33 šolah, se v okraju Gorica to izvaja le na šestih šolah in morda na kakšni več v okraju Sežana."¹² Dodal je zanimiv podatek, da so bili od 31 učiteljev italijanščine le trije Italijani, vsi ostali pa Slovenci. To je po mnenju civilnega komisarja pripomoglo k manjšemu odporu prebivalstva, ki pa vendar ni povsod molče sprejelo novega urnika. Tako starši kot predstavniki občin so se pritoževali, da otroci zaradi pomanjkljivega pouka med vojno še materinščine ne obvladajo dobro, dodatne ure italijanščine pa da izpodrivajo ostale predmete oziroma šolarje pretirano bremenijo.

Obvezne ure italijanščine niso bile edini način vsiljevanja tujega jezika med slovensko prebivalstvo. Okrožnica Generalnega civilnega komisariata iz novembra 1919 je izpostavljala dolžnost, da se italijanske šole ustanovljajo na jezikovno mešanih področjih tudi za številčno najskromnejše italijanske manjšine, "da bi se lahko italijanski otroci, ki so bili doslej prisiljeni obiskovati pouk v slovanskem ali nemškem jeziku, šolali v materinščini".¹³ Kot jezikovno mešano področje pa so bili mišljeni tudi čisto slovenski kraji, kamor se je naselilo nekaj italijanskih družin. Tako je na začetku šolskega leta 1922/23 na Goriškem in Tolminskem delovalo pet italijanskih ljudskih šol: v Ločniku, Podgori, Anhovem, Tolminu in Kobaridu, med šolskim letom pa sta bili odprti še šoli pri Sv. Luciji (Mostu na Soči) in v Ajdovščini. Ustanovitev italijanske šole je poleti 1922 hotel doseči tudi postajenačelnik v Podbrdu. Ker je bilo za ta namen treba prijaviti vsaj 15 otrok,

¹¹ Dopolnilni civilnega komisarja iz Tolmina Umberta Sala generalnemu civilnemu komisarju za Julijsko krajino v Trstu, SI_PANG/0004, t. e. 27, p. e. 15.

¹² Poročilo Okrajnega šolskega sveta Tolmin, SI_PANG/0004, t. e. 30, p. e. 17.

¹³ Okrožnica Generalnega civilnega komisariata iz novembra 1919, SI_PANG/0004, t. e. 27, p. e. 9.

v kraju pa so bili le trije šoloobvezni italijanski otroci, je z manipulacijo in grožnjami dosegel, da so slovenski železniški uslužbenci in vdove svoje otroke priglasili za italijansko šolo. Proti takemu ravnanju je pri okrajnem šolskem svetu protestiralo politično društvo Edinost v Gorici. Preiskava šolskega nadzornika Spazzapana je potrdila, da so bili podpisi staršev večinoma izsiljeni, zato je akcija postajenačelnika padla v vodo.

Težave učiteljev in katehetov

Ob koncu vojne je bilo pomanjkanje učiteljev veliko. Nova oblast je zato, kot že rečeno, za pouk italijanščine pogosto nameščala italijanske učitelje-vojake, razpisala pa je tudi mesta za italijanske učitelje z znanjem slovensčine, a vsaj v okraju Tolmin brezuspešno. Do slovenskih pedagoških delavcev je bila nadvse nezaupljiva; strogo je preverjala njihovo politično-moralno naravnost in jih disciplinirala. Mnenja karabinjerskih postaj so jih obtoževala protiitalijanskih čustev, razpihovanja sovraštva in jih označevala kot resno oviro za uveljavljanje italijanskih interesov. Že kmalu po začetku vojne, leta 1915, je italijanska okupacijska oblast internirala nekaj učiteljev tudi z goriškega konca, po koncu vojne je posamezne učitelje doletelo taborišče ujetnikov, druge aretacija in konfinacija.¹⁴ Ajdovskega učitelja Pavla Plesničarja so februarja 1919 obtožili organizacije upora po naročilu Jugoslavije. Do obsodbe ni prišlo, Plesničar pa je zatem emigriral.¹⁵ Zaradi težkih razmer po zasedbi Primorske so se izselili v Jugoslavijo tudi mnogi drugi učitelji, kar je med italijanskimi uradniki še okrepilo razširjeno prepričanje, da so bili vsi slovanski učitelji na obeh straneh meje nevarni jugoslovanski iredentisti. Nekateri učitelji se po vojni na svoje delovno mesto sploh niso vrnili, tistim, rojenim onkraj demarkacijske črte, pa so pogosto zavrnili italijansko državljanstvo.

¹⁴ Lavrenčič Pahor: Primorski učitelji 1914–1941: prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, str. 29.

¹⁵ Lavrenčič Pahor: Primorski učitelji 1914–1941: prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, str. 30.

Ker so se Italijani zavedali narodnoobrambne moči duhovščine in njihove vloge pri vzgoji ter izobraževanju otrok in mladine, so pohiteli z ukrepi, ki bi kar se da omejili njihov vpliv. Zavračali so jim prošnje za državljanstvo, mnoge so konfinirali in policijsko preganjali. Zavračevali so s sklicem šolskih svetov, v katerih so sedeli tudi cerkveni predstavniki. Verouk v šolah, prej obvezni predmet, je postal neobvezen,¹⁶ zaradi protestov in posredovanja nadškofa Sedeja pa so morali ta ukrep preklicati. Nov spor glede verouka se je vnel leta 1922, ko so okrožni civilni komisarji skrčili verski pouk na eno uro tedensko. Po ponovnem posegu goriškega nadškofa je bil urnik popravljen na prejšnji dve uri tedensko. Značilen odnos med civilno (italijansko) in cerkveno (slovensko) oblastjo kaže tolminski primer, kjer je civilni komisar oba tamkajšnja duhovnika kmalu opredelil kot "okupaciji sovražna".¹⁷ Prvi od duhovnikov je bil dekan Ivan Rojec, član okrajnega šolskega sveta, odločen zagovornik cerkvene in narodne avtonomije na zasedenem ozemlju, ki je ob ponovni ustanovitvi stanovske organizacije duhovnikov Zbora svečenikov sv. Pavla januarja 1920 postal njen podpredsednik.¹⁸ Drugi duhovnik je bil Alojzij Kodermac, katehet na ljudski šoli, pripravni in v prvem letniku učiteljišča. Kodermaca, sicer člana goriških krščanskih socialcev in zavzetega narodnoobrambnega delavca,¹⁹ so oblasti vzele na piko zaradi "državi sovražnih dejanj", kot je bila odstranitev girlande v barvah italijanske zastave z božičnega drevesa v šoli. Za upornega je obveljal tudi drugi katehet na ljudski šoli, Franc Kandus. Oba sta bila odstavljena, zato so učenci ostali brez verouka in je moral posredovati ne le tolminski dekan, temveč tudi nadškof. Ko je v maju 1921 pred volitvami v poslansko zbornico nasilje preplavilo Julijsko krajino in vso Italijo, so se fašisti fizično

¹⁶ Klinec: Primorska duhovščina pod fašizmom, str. 37.

¹⁷ Dopis civilnega komisarja v Tolminu Umberta Sala Generalnemu civilnemu komisariatu za Julijsko krajino glede učiteljišča v Tolminu, SI_PANG/0004, t. e. 24, p. e. 13.

¹⁸ Klinec: Primorska duhovščina pod fašizmom, str. 24.

¹⁹ Primorski slovenski biografski leksikon, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1014640/> (dostop 14. 4. 2023).

znesli nad Rojcem in Kodermacem; slednji je bil težje ranjen v glavo.²⁰

V času demokratičnih vlad v Italiji 1920–1922 se je kljub omejevalnim ukrepom oblasti in naraščajočemu fašističnemu nasilju postopoma obnovilo politično, kulturno-prosvetno ter gospodarsko življenje Slovencev. Primorska učiteljska društva so se, odrezana od Zveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev, na novo organizirala in februarja 1920 ustanovila Zvezo slovanskih učiteljskih društev v Trstu. Njeno delovanje je presegalo okvire stanovske organizacije, saj so se učitelji zavedali, da morajo prispevati svoj delež v narodnoobrambnem delu za šolo v maternem jeziku. Pri zvezi je začel izhajati Učiteljski list, ki je razkrival težko stanje šolstva in učiteljstva ter spodbujal k odporu proti raznarodovanju. Zaradi tega je bilo glasilo večkrat zaplenjeno in uvedene so bile hišne preiskave. Za otroke je zveza izdajala Novi rod. Učitelji so na zborovanjih zahtevali obnovo in delovanje šolskih svetov, razpis in zasedbo izpraznjenih učiteljskih mest za slovenske učitelje, si prizadevali za izboljšanje svojega materialnega položaja, odpravo celibata učiteljic in delovanje učiteljskih knjižnic, organizirali tečaje in predavanja za samoizobraževanje učiteljev ter imeli celo lasten pevski zbor. Složni nastop so ovirali notranji spori zaradi strahu pred preganjanjem ter politična in svetovnonazorska razhajanja med članstvom, saj so mnogi (tudi vodilni) člani zagovarjali marksistično ideologijo. Fašizem je postopoma onemogočal delovanje zveze in jo leta 1926 ukinil.

Za učitelje, tako italijanske kot "drugorodne", so bili v povojnih letih organizirani tečaji, kjer so se poleg pedagogike in didaktike ukvarjali tudi s šolsko zakonodajo ter italijansko zgodovino, geografijo in literaturo. Na tečaju v Trstu je kot predavatelj nastopil tudi poznejši šolski minister Giovanni Gentile, ki je uspešno promoviral svoje poglede na izobraževanje v službi kulturne asimilacije. Na tečaj v Trst sta se leta 1921 prijavila tudi dva učitelja s Tolminskega.²¹ Da bi čim hitreje širili italijanski jezik, so od okupacije učitelje vabili tudi na poletne tečaje

italijanščine za tujce v Firencah in pozneje v Vidmu, seveda na lastne stroške, ki so se jih nekateri tudi udeležili.

Slovenski poslanci v italijanskem parlamentu

Eno najpomembnejših središč delovanja Slovencev v Julijski krajini je po priključitvi postala rimska poslanska zbornica, kamor so bili maja 1921 izvoljeni štirje slovenski poslanci: Josip Vilfan, Karol Podgornik, Josip Lavrenčič in Virgil Šček. Največ energije so vlagali prav v reševanje šolske in jezikovne problematike. Še pred začetkom zasedanj je Šček predložil pristojnim organom spomenico, v kateri je med drugim zahteval, da se odprejo vse slovenske in hrvaške ljudske šole, kmetijska šola v Gorici, gimnazije v Trstu, Gorici in Pazinu ter tehnične, trgovske in obrtne šole v središčih dežele. Največ vprašanj, ki so jih slovenski poslanci poslali ministrskemu predsedniku in ministrom, se je nanašalo na šolo, npr. glede imenovanj nekvalificiranih profesorjev na gimnaziji v Idriji in učiteljišču v Tolminu, odprtja slovenskih srednjih šol v Gorici ter ponovnega dovoljenja za delovanje zasebnih vrtcev in zabavišč. Njihovi nastopi v parlamentu sicer niso bili tako učinkoviti kot razne intervencije pri predsedniku vlade ali ministrih, vendar pa so z njimi javno spodbijali trditve italijanskih nacionalistov, da težav s slovanskim šolstvom ni. Konec novembra 1922 je bil na razgovor z novim ministrskim predsednikom Mussolinijem sprejet poslanec Vilfan, ki je razgrnil želje in pritožbe slovenske manjšine. Na Mussolinijevo trditev, da je asimilacija neizbežna, je drzno odvrnil: "Naj se Mussolini ne razžali, ali po mojem občutku bi bila raztegnitev laškega sistema na naše kraje kulturnopolitično nazadovanje."²²

²⁰ Klinec: Primorska duhovščina pod fašizmom, str. 19.

²¹ SI_PANG/0004, t. e. 33, p. e. 5.

²² Pelikan: Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom: primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico, str. 35.

Fašizem in Gentilejeva šolska reforma

Z vzponom fašizma na oblast oktobra 1922 je asimilacijska politika postala sestavni del državne politike. Mussolinijeva vlada je že v prvem letu delovanja sprejela ključne ukrepe, med katerimi je osrednje mesto pripadlo šolski reformi. Med letom 1923 je bila izdana vrsta dekretov, ki so reorganizirali celoten šolski sistem in so bili po tedanjem šolskem ministru, filozofu Giovanniju Gentileju, poimenovani kot Gentilejeva reforma. Minister je temeljna filozofska načela, na katera jo je postavil, razgrnil že na tržaških predavanjih za učitelje leta 1919. Najprej je šlo za prepričanje, ki se je dobro skladalo z razvijajočo se diktaturo: posameznik se lahko v polnosti uresničuje le preko države, pri čemer je država poistovetena z narodom. Po drugi strani je poistovetil tudi pedagogiko s filozofijo, potisnil v stran sodobna pedagoška načela in učiteljem dodelil osrednjo vlogo pri vodenju svojih učencev v boj za italijanstvo.²³ Zatiranju manjšin je bil tako v imenu državne avtoritete priznan status filozofije.²⁴

Novi šolski sistem je bil urejen strogo hierarhično in centralistično. Dokončno je bila odpravljena avtonomija in vse posebnosti šole iz avstrijskih časov. Ukinjeni so bili šolski sveti in namesto njih ustanovljeno Kraljevo šolsko skrbništvo s sedežem v Trstu (Reggio Provveditorato agli studi), ki je raztegnilo svojo pristojnost tudi na Furlanijo in Zadar. Vodil ga je skrbnik, podrejen ministrstvu za izobraževanje. Skrbništvo je bilo razdeljeno na 11 nadzornih šolskih okrožij na čelu s šolskimi nadzorniki, ta pa na didaktična ravnateljstva. Šolski skrbnik je s pomočjo šolskih nadzornikov nadziral javni in zasebni pouk, potrjeval učbenike, odločal o

odprtju in zaprtju šol, obravnaval pritožbe učiteljev nad nadzorniškimi ukrepi in imenoval šolske komisarje.

Nova, regionalna šolska skrbništva naj bi vsaki regiji omogočala njen specifični kulturni razvoj. Skrbništvo za Julijsko krajino pa je imelo drugačen namen: lažji nadzor nad neitalijanskim prebivalstvom in poenotenje njegove kulture z nacionalno, italijansko. V prvih letih je krmilo skrbništva prevzel zanesljiv uradnik, Palermčan Giuseppe Reina, od leta 1919 član fašistične stranke. Reina si je že pred tem nabral zasluge na šolskem področju: načeloval je šolskemu uradu pri gubernatoratu v Trstu in dejavno sodeloval pri snovanju Gentilejeve reforme²⁵ ter postal njen glavni izvajalec na priključenem ozemlju.

Leta 1936 je prišlo do reorganizacije skrbništev, ki so bila po novem organizirana v vsaki provinci. Tako je severna Primorska pripadla novoustanovljenemu skrbništvu goriške province, ustanovljene leta 1927.

Novi zakon je osnovnošolsko izobraževanje razdelil v tri stopnje. Pripravljalno stopnjo, ki je predvidoma trajala tri leta, so predstavljali vrtci. Prvi trije razredi osnovne šole so predstavljali nižjo stopnjo, četrti in peti razred pa višjo. Nižja in višja stopnja sta se končali z zaključnim izpitom. Ker so bili otroci šoloobvezni do 14. leta, so po končani osnovni šoli nadaljevali šolanje na dopolnilnih tečajih (corsi integrativi di avviamento professionale) na srednješolski ravni, ali pa so morali ponavljati zadnji letnik osnovne šole do izpolnitve šolske obveznosti. Dopolnilni tečajji so bili del osnovnošolskega izobraževanja in kot taki brezplačni.²⁶ V naših krajih so prevladovali enoletni

²³ Andri: *Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile*, str. 291.

²⁴ Andri: *La scuola giuliana e friulana tra Austria ed Italia*, str. 212.

²⁵ <http://www.atlantegrandeguerra.it/portfolio/giuseppe-reina/> (dostop 18. 4. 2023).

²⁶ Andri, Mellinato: *Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915-1945, Scuola e confine*, str. 117.

dopolnilni tečajji kmetijske smeri.²⁷ Dopolnilne šole, ki se niso obnesle, so pozneje zamenjali s pripravljalnimi strokovnimi šolami, ki so dopuščale možnosti nadaljevanja šolanja na tehničnih šolah in učiteljiščajih.

Na srednješolski ravni je velik poudarek dobila klasična izobrazba, zmanjšan je bil pomen tehničnih šol. Predvidene srednje šole so bile klasične gimnazije, tehnične šole, klasični, znanstveni in dekliški liceji, učiteljišča ter dopolnilne šole. Dekliške in dopolnilne šole niso omogočale nadaljevanja študija. Odpravljena je bila posebnost avstrijskega šolskega sistema – meščanska šola.²⁸ Na severnem Primorskem sta delovali dve taki šoli: mešana v Tolminu in dekliška v Idriji. Ker za posebnosti v monolitnem sistemu ni bilo prostora, sta morali zapreti vrata. Reforma je odpravila tudi idrijsko realko, pri čemer je dovolila, da so do leta 1926 šolanje dokončali še njeni trije višji razredi.

Za slovensko manjšino najbolj poguben dekret šolske reforme je bila "Uredba šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka", ki je urejala osnovnošolsko izobraževanje. S 4. členom je odpravila slovenski učni jezik: "V vseh osnovnih šolah kraljevine se poučuje v državnem jeziku. V občinah, kjer se govori drug jezik, se bo ta jezik poučeval v dodatnih urah. Pouk drugega jezika je obvezen za tiste drugojezične učence, ki so jih njihovi starši ali zakoniti skrbniki vpisali k dodatnim uram na začetku šolskega leta." V 17. členu je določala postopno uvajanje italijanščine: "Od šolskega leta 1923/24 naprej bo pouk v prvih razredih drugojezičnih šol potekal v italijanskem jeziku. V šolskem letu 1924/25 bo potekal pouk v italijanščini tudi v drugih razredih omenjenih šol. V naslednjih šolskih letih se bo postopalo enako v višjih razredih, dokler se ne bo v vseh razredih osnovnih in meščanskih šol poučevalo v italijanščini."

²⁷ Tul: Šola pred domačim pragom, str. 90.

²⁸ Andri: *Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile*, str. 293–294; Andri: *La scuola giuliana e friulana tra Austria ed Italia* *La scuola giuliana*, str. 214. V meščansko šolo so se vpisovali otroci po opravljenih petih letih ljudske šole. Kot posebne triletno strokovno usmerjene šole so učencem posredovale splošno izobrazbo glede na potrebe obrtnikov, trgovcev in kmetov.

Boj za slovensko šolo

Kralj je zakon podpisal 1. oktobra, v veljavo pa je stopil šele po objavi 24. oktobra. Kljub temu je šolski skrbnik Reina takoj začel z uveljavljanjem njegovih določil, torej še pred začetkom veljavnosti zakona. Toda tudi odpor primorske javnosti je bil takojšen. Dne 4. oktobra so poslanci jugoslovanske stranke Mussoliniju brzojavno poslali pritožbo na protizakonito uveljavljanje uredbe, ki nasprotuje naravni pravici slovenskega prebivalstva in temeljni pedagoški zahtevi po pouku v maternem jeziku. Nekaj dni pozneje so sestavili protestno izjavo in 9. novembra predložili parlamentu prvo interpelacijo glede reforme. Minister Gentile je zavračal očitke, češ da reforma uveljavlja najvišje interese naroda, ne da bi drugorodcem odrekala učenje jezika, ki ga običajno govorijo.

V ognjevit boj proti reformi se je spustilo tudi slovensko časopisje. Tržaška *Edinost* je več tednov objavljala članke s čustvenimi naslovi, kot so "Kulturni kanibalizem", "Ne dotikajte se naših šol", "Ave Cezar" in "Proti kulturnemu nasilju". Protestni akciji so se pridružili tudi starši, ki so pošiljali protestna pisma oblastem in časopisom, na primer starši iz Šturij in Žapuž, Kanala, Vrtojbe, Rihemberka (Branika), Planine, Vipavskega Križa, Šempetra ... Poudarjali so, da ne nasprotujejo učenju italijanščine, vendar so kot učni jezik zahtevali slovenščino ter se pri tem sklicevali na vzgojne, naravne, človeške in božje zakone.

Protesti so bili v danem trenutku le boj z mlino na veter in niso mogli preprečiti reforme. Uvajanje italijanskega učnega jezika je za povrh potekalo še hitreje, kot je predvideval zakon, saj so bile šole večinoma eno- in dvorazrednice. Italijanski pouk se v prvem letu ni vpeljal le v prvi razred, ampak tudi v tiste razrede, ki so bili z njim združeni v skupnem oddelku. Tako so bile šole italijanizirane že prej, kot je predvideval zakon. Tudi izvajanje dodatnih ur slovenščine ni potekalo gladko, saj so morali starši vložiti posebno prijavo, kar so oblasti oteževale. Kjer so v enorazrednih šolah poučevali italijanski učitelji, so dodatne ure odpadle. Ob naraščajočem fašističnem pritisku pa je slovenska manjšina doživela nov udarec: novembra 1925 je bil podpisan, marca naslednje leto pa se je začel

izvajati odlok o ukinitvi pouka materinščine v dodatnih urah, znan pod imenom reforma "Fedele". Tako so slovenski učitelji slovenske učence morali poučevati le še v italijanščini. Kako se je odvijal pouk v tistih dneh, lahko beremo v zapiskih učitelja tigrovca Antona Rutarja: "Učitelji so se mučili z otroki in otroci so bili v mučilnici. Znali niso nič. Razlagali so v slovenščini in nato naučili en stavek v italijanščini /.../ Seveda se je vsak učitelj pri razlagi posluževal materinščine. Na enorazrednicah je to še šlo, ker je bil učitelj sam. Dvorazrednice so imele že po enega Italijana ali pa fašista, ki je neprestano nastavljal uho na vrata." In še: "Na Temljinah, v Lojah, v Poreznu in Krnu me ni nihče nadzoroval /.../ Delil sem otrokom slovenske abecednike in druge knjige ter jih prej naučil slovensko čitati. Otroci teh vasi so se radi učili. Radi oddaljenosti ni bilo šolskega nadzorovanja."²⁹

V tem času se je boj proti raznarodovalni fašistični politiki še vedno odvijal tudi v rimskem parlamentu. Na volitvah leta 1924 sta se v poslansko zbornico prebila le dva poslanca Slovanske liste, Josip Vilfan in krščanski socialc Engelbert Besednjak. Slednji je v odmevnih parlamentarnih govorih neustrašno napadal dvolično vladno politiko, ki je slovenski manjšini odrekala iste pravice, kot jih je zahtevala za italijansko manjšino v tujini. Šolskim oblastem je očital kršenje zakonodaje glede dodatnih ur in izzval od ministra Fedeleja priznanje: "Dodatne ure so bile le slepilo, hotel sem biti odkritosrčen." Zbornica je ministru zaploskala, slovenski poslanec pa je ugotovil: "Mi smo ministru lahko tudi hvaležni za božično darilo lanskega leta, zakaj prineslo nam je veliko korist: uničen je vsak zunanji videz in pred vsem svetom je razgaljen raznarodovalni značaj vaše šolske politike."³⁰

Pouk verouka

Hud boj za slovenski pouk se je ves čas bil tudi na področju verske vzgoje. Gentilejev zakon je predvidel tudi postopno italijanizacijo verouka, vendar je morala vlada decembra 1923 pod

pritiskom Vatikana zaenkrat še pristati na verouk v maternem jeziku. Slovenski duhovniki-kateheti so ob krepki podpori goriškega nadškofa in metropolita Frančiška Borgie Sedeja postali zadnji branik slovenščine v šolah, zato pa tudi tarče hudih napadov: prenašati so morali poniževanja, krivične obsodbe in nasilje. Kljub pritiskom in raznim poskusom oblasti, da bi izpodrinili slovenski verouk, se je ta v šoli obdržal vse do jeseni 1928. Zadnji val napadov je poleti 1927 sprožilo zborovanje fašistov v Trstu, kjer so v svojo resolucijo vnesli sklep, naj se verski pouk v šoli vrši izključno v italijanskem jeziku. Zbor svečnikov sv. Pavla je nasprotno soglasno odločil, da slovenski duhovniki pod nobenim pogojem ne bodo učili verouka v italijanščini, ker bi bilo to "proti božjemu in naravnemu pravu, proti vsej dosedanji praksi sv. Cerkve, proti določilom kodeksa in proti temeljnemu pravilu pedagogike, ki zahteva, naj se otrok poučuje v materinem jeziku".³¹ Septembra 1928 je šolski skrbnik v Trstu zaukazal pouk verouka v italijanščini, ki so ga prevzeli svetni učitelji. Takoj zatem je nadškof odredil, naj se prenese pouk verouka v cerkve in zakristije ter s pastirskim pismom 18. januarja ustanovil t. i. "župnijske" ali "farne" šole, ki so jih ljudje dobro sprejeli in so jih otroci radi obiskovali. Med letoma 1928 in 1943 so bile to edine slovenske šole; v njih so se otroci poleg verouka učili tudi slovensko brati in pisati. Fašisti so v delovanju farnih šol videli protidržavno delovanje in so vedno huje pritiskali na goriškega nadškofa ter na koncu dosegli, da se je umaknil. Tik pred svojim odstopom in smrtjo jeseni 1931 je Sedej skupaj s sufraganom, poreško-puljskim škofom Pederzollijem in tržaškim škofom Alojzijem Fogarjem, izdal Vodila dušnim pastirjem (lat. *Normae*), s katerimi je predpisal rabo maternega jezika pri (šolskem) pouku, pravico staršev, da se svobodno odločajo za jezik pouka, pravico cerkvenih oblasti, da določajo veroučne in druge verske knjige. Vodila so bila zavezujoči kanonski odloki in kot taki pravni temelj narodnoobrambnega dela slovenske duhovščine do kapitulacije Italije leta 1943, niso pa zaustavila preganjanj fašističnega režima.

²⁹ Zapiski Antona Rutarja, SI_PANG/0764, t. e. 4.

³⁰ Pelikan: Engelbert Besednjak v parlamentu, str. 250.

³¹ Resolucija črniške dekanije v: Klinec: Obnovitev slovenskih šol po padcu fašizma, str. 96.

Skrivni pouk slovenščine

Slovenski jezik in narodno zavest so otrokom posredovale tudi družine same, kot je v že omenjenem parlamentarnem govoru 13. maja napovedal poslanec Besednjak. Pri časopisih so v pomoč staršem izhajale priloge za otroke, verski listič Jaselce, izšlo je nekaj slikanic z besedili Franceta Bevka, predvsem pa abecednik Prvi koraki pri tržaški Edinosti in berilo Kolački pri Goriški Mohorjevi družbi. Abecednike so skrivaj razvažali po slovenskih vaseh in jih brezplačno delili družinam z osnovnošolskimi otroki. Marija Gul iz Lož pri Vipavi se spominja: "Slovensko brati in pisati smo se učili doma. Vaščan Jože Ferjančič, po domače Ščekov, velik narodnjak, ki je živel v Gorici, nam je priskrbel čitanko za prvi razred. Njen naslov je bil Prvi koraki. Te brošure so fiskali ilegalno in jih tako tudi delili po hišah. S sestro in bratoma smo se pridno učili doma in pri desetih letih sva s sestro znali pisati in brati slovensko in italijansko."³²

Fašisti so slovenske knjige večkrat zaplenili in kaznovali aktiviste, ki so jih delili. Prežali so tudi na zasebne šolske tečaje slovenščine in preganjali organizatorje, čeprav zakonodaja ni prepovedovala zasebnega šolstva. Je pa šolski skrbnik v Trstu leta 1926 izdal splošno prepoved odpiranja novih zasebnih šol. Pod drobnogledom so imeli tudi učitelje: poleti 1926 je tolminski šolski nadzornik naložil didaktičnemu ravnatelju Giuseppeju Ghersinichu v Kanalu, naj razišče, ali sta učiteljici Katarina Močnik (Plave) in Valerija Boškin (Gorenje) skrivaj poučevali otroke nižjih razredov slovenski jezik, potem ko je bil ta že ukinjen, saj so pri hišni preiskavi Močnikove našli 36 izvodov Novega roda. Ghersinich ni našel dokazov o tajnem pouku slovenščine; v poročilu nadzorniku navaja pojasnilo učiteljice, da naj bi Novi rod, ki ga je šola brezplačno prejemale, nosila domov z namenom, da ga vrne v Trst.

Težka usoda slovenskih učiteljev

Vse od začetka so bili slovenski učitelji ključen moteč element pri izvajanju asimilacijske politike, zato se je njihovo preganjanje stopnjevalo. Ohranjeno gradivo tolminskega nadzornega okrožja, ki ga je vodil nadzornik Francesco Spazzapan, priča o protipravnem preprečevanju zborovanj tolminskega učiteljskega društva³³ in o velikih pritiskih, ki so se vršili na pedagoške delavce, da bi se vpisali v fašistični učiteljski sindikat. Pritiski in grožnje učiteljem glede včlanjenja v sindikat so se sicer dogajali vsepovsod. Kot je razvidno iz poročil samih učiteljev, so se februarja 1926 po didaktičnih ravnateljstvih vršili ustanovni občni zbori teh sindikatov, kjer naj bi se učitelji ob vpisu hkrati odrekli članstvu v Zvezi slovenskih učiteljskih društev. Velika večina pod pritiski ni popustila.³⁴ Zveza je bila kot najnevarnejša slovenska organizacija čez nekaj mesecev ukinjena.

Gentilejeva reforma in predpisi, ki so ji sledili, so odprli nove možnosti odstranjevanja in discipliniranja slovenskih učiteljev. Že oktobra 1923 je bilo zaradi uvedbe italijanščine v prve razrede odpuščenih veliko učiteljev. Dve leti zatem je bil izdan odlok, ki je slovenskim učiteljem nalagal, da morajo v dveh letih opraviti poseben izpit, če hočejo še nadalje poučevati. S tem je bil navzven ustvarjen videz pravičnosti, v resnici pa se marsikateri učitelj ni mogel prijaviti k izpitu, ali pa je bil ta zanj pretežak. Očitno tudi izpraševalna komisija kandidatom ni bila naklonjena, druge možnosti pa kandidati niso dobili, kot lahko sklepamo iz primera šempaskega učitelja Franca Križmana. Ko je bil ta po neopravljenem izpitu leta 1927 s septembrom odpuščen iz službe, se je didaktični ravnatelj Francesco Zorn zavzel zanj pri goriškem šolskem inšpektorju; v pismu previdno namiguje na zadovoljivo znanje italijanščine in potrjuje učiteljevo vztrajnost pri jezikovnem izpopolnjevanju, toda tudi ta intervencija ni nič zalegla.³⁵

³² Pričevanje Marije Gul, v: Življenje ob trti in kršinu, str. 235.

³³ Poročilo tajnika tolminskega učiteljskega društva Josipa Rakovščaka z dne 16. 7. 1926, SI_PANG/1133, t. e. 14.

³⁴ SI_PANG/1133, t. e. 14, dokumentacija s področja šolstva, poročila ustanovnih občnih zborov učiteljskega sindikata v Bovcu, pri Sv. Luciji in v Kanalu.

³⁵ SI_PANG/0871, t. e. 3, osebna mapa Franc Križman.

Decembra 1925 sprejeti zakon je pooblastil vlado, da lahko odpušča uslužbenca, ki ne izpolnjujejo lojalno svojih dolžnosti, ali če njihovo vedenje ni v skladu z direktivami vlade. Na tej podlagi je bila odpuščena večina slovenskih učiteljev. Tiste, ki so obdržali službo, so večinoma iztrgali iz slovenskega okolja in jih premestili v notranjost Italije. Nekateri so bili predčasno upokojeni, veliko jih je emigriralo v Jugoslavijo, tako da jih je na koncu v Julijski krajini ostala le peščica.³⁶ V svojem zadnjem nastopu v parlamentu marca 1927 je Besednjak še zadnjič ostro nastopil proti njihovemu odpuščanju, vendar njegova intervencija spričo stanja v državi ni mogla imeti učinka. Še sredi 30. let so šolske oblasti opazovale slovenske učitelje, kajti, kakor je zapisal v okrožnici avgusta 1934 tržaški šolski skrbnik Paroli, "tujerodno in drugojezično obmejno območje je potrebno asimilirati z vzgojitelji preverjene politične usmeritve in neoporečne moralne drže; le z njihovo pomočjo bo mogoče dobro in v kratkem času izpeljati penetracijo".³⁷

Ker so slovenski učitelji postali nepotrebni in celo nezaželeni, je v očeh oblasti tudi slovensko učiteljišče v Tolminu izgubilo svoj smisel. Do konca šolskega leta 1923/24 je bil učni jezik na njem še slovenski, maturanti pa so ustni del mature že morali opravljati v italijanščini s pomočjo tolmača. Zatem je slovenščina postala le učni predmet. Leta 1925 je bilo učiteljišče ukinjeno in je začelo odmirati. V naslednjih treh so obstoječi letniki dokončali šolanje, vendar v italijanskem jeziku. Učiteljišče je nadomestila gimnazija, ki je bila nadgrajena še z licejem in se poimenovala po italijanskem oficirju iz prve svetovne vojne Vincenzu Arbarellu. Leta 1937 se je licej-gimnazija ponovno preobrazila v učiteljišče, le tri leta pozneje pa je bila ustanovljena enotna srednja šola.

S stopnjevanjem političnega pritiska so Slovenci izgubili skoraj celoten sloj izobražencev. Poleg učiteljev so odhajali tudi uradniki, umetniki in politični delavci, ostali pa so duhovniki, ki pod

okriljem Cerkve niso bili tako izpostavljeni fašističnemu divjanju kakor laična inteligenca. Z izobrazbo, enakovredno akademski, so nadomestili učitelje, saj so bili edini, ki so lahko javno govorili slovensko in bili v neposrednem stiku z ljudstvom. Tako je konec leta 1933 nekdanji poslanec Besednjak v navodilih Tajni krščansko-socialni organizaciji za pripravo poročila beograjski vladi lahko zapisal: "Povedati je treba, da je verouk nadomestilo za vse šolstvo, ki nam ga je Italija uničila."³⁸

Italijanski učitelji med slovenskimi otroki

Izpraznjena učiteljska mesta so zasedali večinoma mladi italijanski učitelji iz starih provinc, ki niso znali slovensko. Njihov položaj ni bil zavirljiv. Zaradi jezikovne ovire njihovo pedagoško delo vsaj na začetku ni moglo biti učinkovito, pa tudi prebivalstvo jim ni bilo naklonjeno. Zlasti nekatere učiteljice iz Italije so se težko prilagodile razmeram v slovenskih krajih in so si prizadevale ne toliko za natančno izvrševanje namer režima kot za znosne odnose z domačini. Če pa je pedagoške delavce predanost asimilacijskemu poslanstvu zanesla v grobo zatiranje slovenskega jezika in maltretiranje otrok, se je nenaklonjenost ljudi stopnjevala v sovražno razpoloženje ter celo napade na vrtce, šole in osebe. Uporaba slovenščine je bila velikokrat kaznovana s psovanjem, udarci in pretepanjem, zapiranjem po šoli, plačevanjem denarnih kazni. Zloglasen je postal primer učitelja v Vrhpolju Francesca Sottosantija, ki naj bi otrokom pljuval v usta, če jih je slišal govoriti slovensko. Njegovo surovo ravnanje sta kaznovala pripadnika organizacije TIGR, ki sta vrhpoljskega učitelja 4. 10. 1930 ustrelila. Sledile so aretacije domačinov, toda kljub brutalnim zasliševanjem storilci niso bili identificirani. Fašisti na Goriškem in v Vipavski dolini so v odgovor močno pritisnili na Slovence; zatrli so edini slovenski časopis Novi list in se znašali nad slovenskimi izobraženci.³⁹

³⁶ Čermelj: Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnama, str. 61.

³⁷ Okrožnica šolskega skrbnika v Trstu Parolija šolskim inšpektorjem, 27. 8. 1934, SI_PANG/0004, t. e. 91.

³⁸ SI_PANG/1133, t. e. 8, p. e. 13.

³⁹ Kacin-Wohinz, Verginella: Primorski upor fašizmu: 1920–1941, str. 192.

Ohranjena dokumentacija in spominski viri pa pripovedujejo tudi drugačne zgodbe. Zapisi v šolskih dnevnikih odkrivajo tudi razumevanje in naklonjenost italijanskih učiteljev do svojih učencev. Predano pedagoško delo in lep odnos sta pridobivala simpatije slovenskih šolarjev. Tako Rafaela Dolenc iz Tolminskih Raven v svoji monografiji pripoveduje o radodarnem Mariu Gaddoniju iz Imole, prijaznem Celestinu Margonariju iz Trenta ter pošteni in odločni Agnese Pieropan iz Montagniane pri Padovi, ki je Rafaelo celo vzela s sabo na počitnice. Z zadnjima dvema je nekdanja učenka ponovno navezala stike v povojnem času; oba sta v poznejših letih svoje nekdanje kraje službovanja obiskala. "Ta dva učitelja (Margonari, Pieropan), čeprav Italijana, smo imeli radi in se ju mnogi spominjamo s spoštovanjem,"⁴⁰ sklene Dolenčeva.

Prizadevanja za raznarodovanje primorskih Slovencev preko izobraževanja

V prepričanju o lastni kulturni večvrednosti so Italijani spodbujali asimilacijo primorskih otrok z različnimi raznarodovalnimi šolskimi in obšolskimi ustanovami ter dejavnostmi. Društvo Dante Alighieri, ustanovljeno leta 1889 z namenom pospeševanja italijanskega jezika in kulture zunaj Kraljevine Italije (zlasti na "neodrešenih" ozemljih), je z vsakoletnim podeljevanjem nagrad spodbujalo slovenske učence k učenju italijanščine. S podobnimi nameni in v istem obdobju je bilo ustanovljeno tudi nacionalistično društvo Lega nazionale, ki se je na novo pridobljenem slovenskem ozemlju usmerilo k ustanavljanju italijanskih vrtcev. Pridružila se mu je leta 1919 osnovana ustanova za podporo odrešeni Italiji: Opera nazionale di assistenza all'Italia redenta – ONAIR. Delovala je na različnih področjih; med drugim je organizirala in vzdrževala dopolnilne, kmetijske, gospodinjne in predvojaške tečaje, tečaje za t. i. polpismene ipd. Država ji je leta 1926 poverila oskrbo posebnih, neklasificiranih šol, torej podeželskih šol z majhnim številom učencev. S

pomočjo humanitarne dejavnosti je zasledovala tudi politične cilje, saj se je trudila otrokom in mladini vcepiti italijansko narodno identiteto. Prvi vrtec na severnem Primorskem je ONAIR ustanovila leta 1919 v Tolminu⁴¹, kmalu so sledili še drugi. Leta 1929 je v svojo upravo prevzela tudi vrtce Lege nazionale in tako je leta 1939/40 v Goriški pokrajini vzdrževala kar 60 vrtcev.⁴² Ti so kot pripravjalnice za šolo pospeševali italijanščino, ki so se je malčki skozi igro hitro naučili. Z brezplačnim vpisom in hrano, ki je veliko pomenila predvsem ubožnejšim družinam, skrbjo za higieno, izbranimi metodami in usposobljenim osebjem so skušali doseči naklonjenost prebivalstva. Toda glavnega cilja – asimilacije niso dosegli.

Z izobraževalno dejavnostjo se je ukvarjala tudi organizacija Umanitaria (človekoljubno društvo). Podobno kot ONAIR je organizirala šole v zaselkih in odročnih vaseh, kjer se otroci sicer ne bi mogli šolati. V Goriški provinci je sredi 30. let delovalo 20 takih šol, npr. v Jevščku, Reki, Puštalah, Tevčah, Zgornji Trenti, Vrhovljah ...⁴³ Poleg tega je Umanitaria na podeželju organizirala večerne tečaje italijanščine za odrasle in druge tečaje. Tudi njeno dejavnost je v 30. letih prevzela ONAIR.⁴⁴ Ob tej priložnosti je tržaški šolski skrbnik društvo Umanitaria pohvalil, da je med najpreprostejšim prebivalstvom Julijske krajine odlično opravilo zaupano mu poslanstvo in v razpršene vasi zasejalo močno seme fašizma.

Na podeželju so delovale tudi posebne poklicne šole za kmetovalce družbe Faina. Bile so brezplačne in so zajele tudi tiste učence, ki so zaključili zgolj tretji osnovnošolski razred. Program je trajal tri leta in se je prilagajal posebnostim okolja. Pouk so organizirali v večernem času in je obsegal tako učne ure kot praktične vaje v naravi ter na kmetijah. Tudi te šole je režim izrabil za svoje

⁴⁰ Dolenc: Stoji v planini vas ... Tolminske Ravne, str. 76–78.

⁴¹ Dopis vodje vrtca Emilie de Colombicchio šolskemu nadzorniku v Tolminu, SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 41.

⁴² Archivio di Stato di Gorizia, Provveditorato agli studi Gorizia (1933-1962), busta 71, fasc. 406.

⁴³ Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara, str. 283.

⁴⁴ Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara, str. 281.

interese in jim naložil dvojni namen: izpopolniti skromno izobrazbo mladih na podeželju in jih usposobiti za kmetovanje ter vzgojiti dobre državljanke. Zato na predmetniku ni manjkala predmet iz fašistične kulture.

Delovanje mladinskih fašističnih organizacij

Z vzgojno-izobraževalnim sistemom so bile tesno povezane mladinske fašistične organizacije, ki so hotele krojiti izvenšolske dejavnosti otrok. Leta 1926 je bila ustanovljena Opera Nazionale Balilla (ONB). Poverjena ji je bila naloga, da z vojaško disciplino, telesno vadbo in prireditvami telesno ter moralno vzgoji mlade za fašistično poslanstvo. Za vključevanje učencev v ONB so skrbeli učitelji, ki so podeljevali članske izkaznice in pobirali članarino. Včlanitev v organizacijo je pomenila določene ugodnosti, npr. brezplačne šolske potrebščine ali možnost udeležbe na kolonijah. Šolarji so bili razdeljeni v starostne skupine po spolu: deklice so bile male oz. mlade Italijanke, dečki balilla in avantgardisti oz. predstraža; pozneje so svojo skupino – otroci volkulje – dobili tudi otroci med šestim in osmim letom starosti. Člani so prejeli uniformo, ki so jo nosili na tedenskih telovadnih vajah ter ob praznikih in slavnostnih priložnostih. Leta 1937 je ONB postala del Liktorske italijanske mladine (Gioventù italiana del Littorio – GIL). Jožef Podgornik iz Slapa pri Vipavi se takole spominja prejema uniforme balilla: "V italijanski šoli so nam en dan delili nove obleke - črno srajco, plavo rutico, črno kapo s cofom in fašistično sekuro spredaj ter kratke hlače. Bili smo veseli, ker smo dobili nove obleke. Morali smo iz šole v njih domov. Ko sem prišel domov, je mama začela jokati, brat in oče pa vpiti. Starejši brat Ludvik me je prijel in porinil proti očetu, ta pa proti mami. Sam sem jokal, saj nisem vedel, zakaj so se tako razjezili. Mama me je hitro odpeljala v sobo, slekla obleko in jo skrila. Ob fašističnih praznikih smo morali v šolo v tej obleki, doma pa je nisem smel obleči /.../ Tistim, ki niso prišli tako oblečeni, so pa potem zaprli očete."⁴⁵

⁴⁵ Pričevanje Jožefa Podgornika v: Življenje ob trti in kršinu, str. 159.

Fašistične organizacije so organizirale rekreacijske centre, kjer so učitelji v popoldanskem času nekajkrat tedensko zbirali šolsko mladino in prirejali družabne igre, peli fašistične pesmi, brali časopise ter se pogovarjali o političnem dogajanju. Prizadevali so si pritegniti čim več otrok, zato so delili brezplačno malico in nudili pomoč pri domačih nalogah. Poleg tega so organizirali tudi fašistične sobote, namenjene vojaškemu in športnemu usposabljanju. Obvezne dejavnosti v popoldanskem času so bile dobrodošle med drugim tudi zato, da so ovirale izvajanje verouka, ki so ga v slovenščini po župniščih poučevali duhovniki.⁴⁶ Toda večjega uspeha niso dosegle, saj se jih mnogi otroci zaradi obilice dela doma niti niso mogli udeleževati.

Konec italijanske šole ob kapitulaciji Italije

Vsi načrti za asimilacijo slovenskega prebivalstva so se po 25 letih prizadevanj sesuli v prah. Po italijanski kapitulaciji 8. 9. 1943 se je nadaljevalo italijansko učiteljstvo umaknilo in obnavljati so se začele slovenske šole. Šolski sistem, ki je "obmejni šoli" – zlasti osnovni – v Juljski krajini namenil ključno vlogo pri integraciji drugorodnega prebivalstva v italijansko kulturo, ni izpolnil fašističnih pričakovanj. Napori, ki jih je vlagal režim v ta namen, so bili močno nesorazmerni s skromnimi in začasnimi uspehi, ki jih je dosegel, še posebej na vasi. K temu sta pripomogla predvsem dva dejavnika: delovanje narodnozavednih duhovnikov, ki so imeli do leta 1931 zaslonbo v nadškofu Sedeju, in slovenska družina. "Ko otroci dovršijo šolo, pozabijo povečini vse, česar so se v italijanskem jeziku naučili. Tako je vsaj po vaseh, kjer ljudstvo šole ne smatra za prosvetno institucijo, ampak jo sovraži kot mučilnico otrok /.../ Italijanska šolska izobrazba ne sega v srce mladine. Doma otroci slišijo od staršev o Italiji samo slabo. Vrh tega so otroci v cerkvi v stiku z narodnim duhovnikom, ki jim vceplja v dušo verske resnice in moralne nauke v maternem jeziku in to priliko gotovo uporablja za to, da krepi v deci narodno zavest in ljubezen do

⁴⁶ SI_PANG/0004, t. e. 103, p. e. 20.

slovenske zemlje sploh," je zapisano v dokumentu Tajne krščanskosocialne organizacije iz leta 1933.⁴⁷ Do podobnih zaključkov je prišla tudi italijanska stran. Časnik *Il popolo di Trieste* je leta 1931 ugotavljal, da je slovensko prebivalstvo narodnozavedno in nima nepismenih. Vsaka družina ima časopise, almanaha, romane itd. in očetje so sposobni dati otrokom osnovnošolsko znanje.⁴⁸ Dve

leti prej je sekretar fašistične stranke na Goriškem prst uperil v duhovnike in Sedeja, katerih dejavnost po njegovem nevtralizira asimilacijsko delovanje šole, balile, Fašistične ženske zveze in drugih.⁴⁹ Ob vseh analizah in predlogih rešitev je režim spregledal, da tako z zvijačnimi prijemi kot brutalnim nasiljem le še utrjuje narodno zavest velike večine Slovencev Julijske krajine.

Šolsko poslopje v Bovcu z dvojezičnim napisom. Razglednica je bila odposlana leta 1926. SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Bovec, št. 1278.

⁴⁷ Nepodpisan in nedatiran Splošni pregled o stanju jugoslovanskega naroda v Italiji, toda očitno iz leta 1933, SI_PANG/1133, t. e. 22.

⁴⁸ Kacin Wohinz: Prvi antifašizem v Evropi, str. 157.

⁴⁹ Matta: Come si sostituisce un Vescovo. Aspetti dell'italianizzazione nella Archidiocesi di Gorizia (1929-1934), str. 45.

EDUCATORIO DI CAPORETTO

Caporetto 3 Agosto 1918

N. 130 Blla
 oggetto *Richiesta statistica* Edifici
 proposta al foglio del 9.7.18. N. 4672/16 plla

Al Commissario Civile
 del Distretto Politico di Colturano.

Con riferimento al foglio sopracitato questa
 Direzione si onora trasmettere la statistica degli
 Educatorii di Caporetto, Saurid, Svinia e Teusech
 indicando per ciascuno il numero degli alunni
 che lo frequentano divisi per sesso.

con osservanza

Pharrarone

Educatorio	Femminile	Maschi	Totali
Caporetto	82	84	166
Saurid	17	10	27
Svinia	21	23	44
Teusech	20	17	37

Caporetto 3 Agosto 1918

Pharrarone

COMMISSARIATO CIV.
 DEL
 DISTRETTO POLITICO CAP...

7 AGO 1918 1918

N. 5399 Categ. 16

Podatki o obisku vzgajališč (educatorio) v Kobaridu, Sužidu, na Svinem in v Jevščku poleti 1917.

SI_PANG/0002 Civilni komisariat za politični okraj Tolmin, t. e. 1.

Šol. leto 1919./20.

Šola se je prišla dne 1. okt. 1919.
Mimoihti.

Šola šol. oblast je imenovala na pouk
laščine narodnika italij. vojvode Ant. Mossa,
ki je baje v civilnem poklicu učitelj. Stanoval
je v Slavnjah, ponikal italijanščino, ki
se je upeljala na vse šole, tam in tu.
Njegov pouk na tej šoli je bil kratak, ker
je po trikratnem obridu r dovolj. Šol. oblast
namenjaj ponovno na tej šoli r g. Haa
Prar, ki je prej ponikal isti predmet v
Škrljah in Stomaru. Ta g. učiteljica je po-
mivala italij. 4 ure na teden, in vmes od
11 do 12 predpolno. -

Šol. oblast se namani, da pouk v verstan-
ni oboren, a z naslednjim odločkom o tem
predmetu ukazala obrati podjuzi itariš
ra in proti, t. j. ali naj se ponuje verstan,
ker se je ponikal pod avstrijskim režimom

ali ne. Kjuditvo se je utarilo na ponovno po-
staremu.

Šole oblasti so oboljale gnutni polnraj učitelj
a mu talo da bi odgovorjilo potrebam realnje
dobe.

V tem šol. letu so se upeljala nova brila.

Štavit jih je De Micheli
navratelj izhijle realke. Brila ne odgovorjajo
ne obrinbo, ne jiridovno najshomunješino
potrebam; so prvi štavitel in profenjajo.

Upeljuje se nove šol. tiskovine.

Šol. ustanovitelj je po avstrijskem ililističnem prof.
Muhet. Bover.

Šola se je končala dne 30. VI. 1920.

Med političnimi se je utarilo podrobno mimoihti

Jabavljci, 30. septembra 1920.

Zapisi učitelja Franca Mermolja v kroniki ljudske šole v Dobravljah o spremembah v šoli po italijanski zasedbi.

SI_PANG/0264 Osnovna šola Dobravlje, t. e. 2.

N. COLLEGGIO COMUNALE DI BUDGETTALE
 CIRCONDARIO
 3. 1921 M. di prot.
 Arrivato: 10.1.1921
 Allegati N° 2

M. Lom Istobino
 Slavsimu

Okrajnimmu solskimmu svetu
 v Tolminu

Podpisani starisi solskih otrok
 v Sužidu prosijo da bi blagovstih
 slavni okrajni solski svet spreminiti
 določbo da naj se otroci sedaj učijo
 Italjanskiga jezika. Med vojno bila
 je sola ali le italjanska in ne
 narodna to je slovenska. Otroci so
 na poduku starejši popolnoma izgubljeni
 ni slovenskiga znajo malo Italjanskiga
 nič. In ako bi se jim se sedaj nalozilo
 da se morajo učiti se oniga jezika tako
 bili bi preveč preobloženi in bi solski
 poduk preveč trpel. Ker tudi pod bivo
 Avstrijo niso bili otroci primorani
 učiti se nemščine zato upamo da bo
 slavni okrajni solski svet naši prošnji
 ugodil.

Lomice Hecen Sužid 12 Janovarja 1921
 Tereza Mestha Marija
 Ignac. Stefan. Blonda Okrajak Anton
 Simon Rakušček Marija podokupan
 Anton Št. Beata
 Marija Franz Gornjak J. Mulica Juan
 Josip Manfreda

Prva stran peticije staršev otrok iz Sužida januarja 1921, naj se odpravijo uvedene ure italijanščine.

SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 30, p. e. 15.

12/R.
15-6-921

Tolmino, li 12 giugno 1921.

LEGIONE TERRITORIALE
DEI
CARABINIERI REALI
della VENEZIA GIULIA

M. Personal

Compagnia di Tolmino

N. 8/12 di protocollo (1) Div. R/to

Risposta al *ccccc*
del *ccccc* N.
Divisione
Sezione

D. Ermini, Firenze

OGGETTO

Propaganda antitaliana
svolta dalla maestra
BRATINA Milena. =

=====

Carte annesse N. I

Al Ill./mo Signor

Commissario Civile di

T o l m i n o

In una perquisizione passata in casa del nominato Kabernek di Volarie, fu trovata l'unita proposta di colletta a favore d'Istriani, compilata dalla maestra elementare Bratina Milena, insegnante a Volarie e consegnata al predetto individuo perche'ne avesse effettuata la raccolta del denaro da consegnarsi alle persone che in mala fede vengono ritenute perseguitate dagli Italiani. =
L'atto compiuto dalla Bratina, potrebbe passare per un sentimento di filantropia e d'altruismo, se le & idee politiche della medesima non stessero a sconfessarlo. =
Codesto Commissariato e' gia' a conoscenza dei sentimenti antitaliani della Bratina e della propaganda

10/10/10/10/10

(1) S'indicherà, occorrendo, se riservata, urgente, ecc.
(2) Per le lettere dirette al Ministero della Guerra si indicherà se *Segretariato generale* ovvero quale delle Direzioni generali e la Divisione.

Dopis poveljnika tolminskih karabinjerjev iz junija 1921 o tamkajšnji učiteljici Mileni Bratina, ki jo dolži protiitalijanskih čustev in propagande. Potem ko so se pred parlamentarnimi volitvami fašistične skupine v Istri znesle nad slovanskim prebivalstvom, je namreč sprožila akcijo zbiranja denarne pomoči žrtvam. Po mnenju

Gorica, 10. sept. 1922.

OKRAJNEMU ŠOLSKEMU SVETU V TOLMINU
AL GO CONSIGLIO SCOLASTICO A TOLMINO:

Politično društvo "Edinost" v Gorici pravečasno opozarja naredajne činitelje na okolščino, da se g. Lega Curio, postajenačelnik v Podbrdu, zelo prisadeva, da bi se otvorila v Podbrdu, v tem popolna ma slovenskem kraju, italijanska ljudska šola. Tosaševna naredba da ločuje, da se mora otvoriti v vsakem slučaju italijanska ljudska šola, ako se sanje priglasi vsaj 15 otrok. V Podbrdu pa se same 3 otroci italijanske narodnosti in sicer: 1 šoleobvezna deklica, hčerka ta mošnjega carinskega načelnika ter 1 deček in 1 deklica, otroka nekoga tam slušbujočega železničarja Purlana.

Postajenačelnik, ki ga je še lesniška uprava namestila na to, da točno izvršuje svoje uradniške dolžnosti, hoče isciliti iz železničarjev-družinskih očetov in mater-vdov na nedopusten način isjavo za italijanske ljudske šole in pri tem zlorablja svoje uradne oblasti.

L'Associazione Politica "Edinost" in Gorizia rende note a tempo opportuno alle Autorità quante segue: Il Sig. Lega Curio, Capostazione a Podbrdo (Picdicelle) si dà la massima cura per l'apertura di una scuola elementare italiana a Podbrdo, l'uno puramente sloveno. - Il Decreto relativo determina scuola elem. italiana quando per essa si annunciano almeno 15 bambini italiani. A Podbrdo ci sono però soltanto 3 bambini di nazionalità italiana e cioè: 1 bambina che deve frequentare la scuola, figlia del locale Capo-doganiero ed 1 bambino ed 1 bambina, figli di un ferroviere friulano che è ivi in servizio.

Il Capostazione il quale è collocato dall'Amministrazione delle F.S. per eseguire i doveri d'impiegato, vuole esigere colla violenza ed atti illegali dai ferrovieri-padri di famiglia e madri-vedove dei ferrovieri una dichiarazione per la scuola elementare italiana ed in tal modo egli abusa della sua autorità d'impiegato.

Prva stran dopisa političnega društva Edinost v Gorici okrajnemu šolskemu svetu v Tolminu septembra 1922 glede italijanskega postajenačelnika v Podbrdu, ki je z zlorabo svojega položaja hotel doseči odprtje italijanske šole v Podbrdu.

SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 35, p. e. 9.

Nova stavba vrta v Tolminu je bila odprta maja 1921. Vrtec je dve leti prej ustanovila Opera nazionale di assistenza all'Italia redenta – ONAIR (nacionalna ustanova za podporo odrešeni Italiji). Po zasedbi Italija ni dovolila delovanja slovenskih vrtcev, pospeševala pa je ustanavljanje italijanskih. SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 75, Scuola al confine, št. 6–7, Trst, 1924.

Novoustanovljeno Kraljevo šolsko skrbništvo s sedežem v Trstu je nadomestilo dotedanje šolske svete novih provinc. Pritojno je bilo za področje Julijske krajine, Furlanije in Zadra. SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 104.

Orario
per la 1^a classe della scuola di Villa Lusina
anno scol. 1923-24

Giorno	Venerdì	Mercoledì	Venerdì	Sabato
2 ^o , 3 ^o Anno Scol.				
1	Religione	Sloveno	Chiamata	Sloveno
2	Arifmetica	Arifmetica		Arifmetica
3	Lettera	Lettera		Lettera
4	Lettera	Lettera		Lettera
5	Sloveno			Sloveno
1 ^o Anno Scol.				
1	Sloveno	Arifmetica	Chiamata	Religione
2	Arifmetica	Lettera		Lettera
3	Lettera	Lettera		Lettera
4	Lettera	Lettera		Lettera
5	Sloveno	Sloveno		Sloveno

23
9
= 2

Augusta Lettjari
maestra di classe

Orario
per la 2ª classe della scuola per di Villa Lusina
anno scol. 1923/24

Giorno	Venerdì	Mercoledì	Venerdì	Sabato
4 ^o , 5 ^o Anno Scol.				
1	Arifmetica	Italiano	Chiamata	Italiano
2	Arifmetica	Italiano		Italiano
3	Lettera	Lettera		Lettera
4	Lettera	Lettera		Lettera
5	Sloveno			Sloveno
6 ^o , 7 ^o , 8 ^o Anno Scol.				
1	Italiano	Italiano	Chiamata	Italiano
2	Italiano	Italiano		Italiano
3	Lettera	Lettera		Lettera
4	Lettera	Lettera		Lettera
5	Sloveno			Sloveno

23 1/2
6
= 29 1/2

Augusta Lettjari
maestra di classe

Urnik dvorazredne šole v Hudajuzni v šolskem letu 1923/24. Prvi razred je imel pouk v italijanščini in 3 dodatne ure slovenščine, drugi pa pouk v slovenščini in 4 oz. 5 dodatnih ur italijanščine. SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 40.

COMMISSARIATO GENERALE CIVILE
PER LA VENEZIA GIULIA

Trieste, 22 APR. 1921 192

Mige

UFFICIO III. Istr.

N.o 315/3733

Risposta alla nota N.o 1854/1921 in data 2 corr.

Oggetto

Istruzione religiosa nelle
scuole popolari di Tolmino.

Allegati N.o

Al Rev.mo Ordinariato Principesco Arcivescovile

di

Gorizia

In relazione alla lettera su indicata, questo Commissariato Generale Civile, in sede di Consiglio scolastico provinciale, presa conoscenza delle considerazioni esposte da codesto Rev.mo Ordinariato Arcivescovile in merito alla sospensione dell'insegnamento religioso dei sacerdoti don Luigi KODERMAC e Francesco KANDUS, catechisti della scuola popolare di Tolmino, e sentito il Commissario Civile distrettuale circa i fatti che determinarono il provvedimento e circa l'opportunità di rinvenire sullo stesso, consente che per la durata del corrente anno scolastico il catechista don Francesco KANDUS continui l'insegnamento religioso nella scuola popolare predetta.

Questo Commissariato Generale Civile è spiacente di non poter fare analoga concessione nei riguardi del catechista don Luigi KODERMAC, il cui atteggiamento apertamente ostile al governo è inconciliabile con la funzione di insegnante e di educatore.

E' pertanto, al fine di stabilire i fatti e le responsabilità dei due catechisti predetti, a' sensi del § 5 comma III della legge scolastica 14 maggio 1869 e 2 maggio 1883 e del § 129 del Regolamento scolastico didattico si dà incarico al Commissariato Civile distrettuale di Tolmino, quale preside di

Odgovor generalnega civilnega komisarja za Julijsko krajino goriškemu nadškofu Sedeju glede odstavitve katehetov na ljudsko šoli v Tolminu. Medtem ko se je Franc Kandus lahko vrnil v razred, tega dovoljenja Alojziju Kodermacu komisar ni želel dati, temveč je naložil tolminskemu civilnemu komisarju, naj natančno preišče njuno šolsko dejavnost in politično

DIREZIONE DIDATTICA DI *Santa Lucia*

Provveditorato di *Trieste* Scuole di *Slapje d'Istria*

CERTIFICATO DI STUDIO

Si certifica che l'alunno *Cirillo Kosmač*
 proveniente da scuola¹⁾ *pubblica* figlio di *Francesco*
 e di *Marianna Trunovec* nato a *Slapje d'Istria*
 il *28 settembre 1914* ha totalmente adempiuto all'obbligo
 scolastico.

ELEMENTO DELLA CLASSIFICAZIONE	CLASSI per le quali si segna il posto di merito nei certificati	POSTO DI MERITO assegnato all'alunno ²⁾	ANNOTAZIONI
I	II	III	IV
1. Qualifica attribuita all'alunno dall'insegnante di religione ³⁾	tutte	1	Il nome dell'alunno è stato trasmesso al Comune competente per l'annotazione degli studi compiuti sui registri di anagrafe. Il Direttore: <i>Podgornik</i> (Firma leggibile ripetuta anche con stampigliatura) Assenze <i>41</i> su <i>203</i> giornate di lezione Il Maestro: <i>Podgornik</i> (Firma leggibile)
2. Canto.....	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	
3. Disegno e bella scrittura.....	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	
4. Lettura espressiva e recitazione.....	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	
5. Ortografia.....	II, III	1	
6. Lettura ed esercizi per iscritto di lingua italiana.....	Classi con lingue d'istruz. italiana	1	
7. Letture ed esercizi per iscritto di lingua slovena.....	Classi con lingua d'istruz. slovena	2	
8. Lingua italiana.....	Classi con lingue d'istruz. italiana	1	
9. Lingua slovena.....	Classi con lingue d'istruz. slovena	1	
10. Aritmetica e contabilità.....	tutte	1	
11. Nozioni varie.....	I, II, III	1	
12. Geografia.....	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	
13. Storia.....	IV, V, VI, VII, VIII	1	
14. Scienze fisiche e naturali e nozioni organiche d'igiene.....	IV, V, VI, VII, VIII	1	
15. Nozioni di diritto e di economia.....	V, VI, VII, VIII	1	
16. Lavori domestici e lavoro manuale.....	tutte	1	
17. Insegnamenti pre-professionali delle classi integrative.....	VI, VII, VIII	1	
Condotta.....	tutte	1	
NOTE SPECIALI:			
1. Volontà e carattere dimostrati nella ginnastica e nei giochi.....	tutte	1	
2. Rispetto all'igiene e pulizia della persona.....	tutte	1	

Slapje d'Istria addì *3 luglio* 19*24*

IL PRESIDENTE: *Podgornik*

LA COMMISSIONE: *Podgornik*

I COMMISSARI: *F. Caschi*

1) Pubblica o privata. — 2) E' stato promosso (o ammesso) alla classe... ovvero: ha completato con profitto gli studi del grado inferiore; ovvero: ha compiuto con profitto gli studi delle classi elementari; ovvero: ha totalmente adempiuto all'obbligo scolastico e dimostrato speciale fertilità al lavoro. — 3) Si indica col numero ordinativo da *Primo* al *terzo* nei casi ordinari; *Esclusivo*, *Primo*, *Suppletivo*, *Secondo*, *Terzogenito*. — 4) Quando provenga la famiglia si scriverà nella colonna III: *Insegnamento a casa della famiglia*.

L. Muran - Trieste - Via Commerciale 3

Zaključno spričevalo iz leta 1924 pisatelja Cirila Kosmača, ki je osnovno šolo na Slapu ob Idriji opravil še v slovenskem jeziku. Poučeval ga je aktiven član tolminskega učiteljskega društva Filip Podgornik.

SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 65.

Vodstvu, Pol. društva Edinost

Gorica

Via Mameli 5

K ilustraciji razmer. Šol. uč. društva s sedanjim pri Šol. Luciji dopisovanem na slednje podatke.

Do leta 1923 in še v tem letu se je društvo ne delovanje še zadosti neovirano razvijalo, čeprav se je opogovalo nad njimi desice veduši, ki naj polagoma greduši vsakošno delovanje. Šol. uč. je prišel do krepkega vzporedja v naslednjem letu (1924). Poslednji razmik klevet in in sumacij proti predsedniku društva, čes, da so ti, di' sentimentali anti-italiani' - protidržavni itd., je bil šol. nadzornik, ki je imel in se ved na ima društvo v žilodcu. S svojim vplivom, ki ga ima kot šol. nadzornik, je z obsežnejšim dosegel pri pol. oblastnikih, da so iste vedno pejsaofono občini zbor, ki bi se imel vseliti dne 20. nov. 1924 v dograni Mikujevi, razgovle. Roknel je nad tolminskim (lokalnem) učiteljskim, da so ne sme shoda udeležiti, secer, da jih zandencja hude posledice. K Šol. Luciji je poslal na dan shoda dva ital. učitelja (Bertolini in Ruata) kot 'špice' na, pri čemer ne manjkalo tudi šol. razpisna za sodelovanje, obseje.

Prva stran dopisa predsednika tolminskega učiteljskega društva Josipa Rakovška političnemu društvu Edinost v Gorici o onemogočanju delovanja društva.

SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 11.

Minister
javnega pouka.
Kabinet.
Št: prot. 157/P.P.

Rim, 17. septembra 1926.

Gospodična Anca Gerželj
osnovnošolska učiteljica

(Videm.) Tolmino.

Vasé Blagorodje ste se radi aktivno proti-italijanske propagande v šoli in izven šole, radi razpisnega nasprotovanja napravn vsem inicijativam Nacionalne Vlade, radi globokega nasprotstva do Režima, ki ste je karali s tem, da ste odkrito odvrnili številne učitelje od vpisa v fašistovski učiteljski sindikat, postavili v popolno nasprotje s splošnimi političnimi direktivami Vlade in ne nudite jamstva, da bi prvesto izpolnjevati svoje dolžnosti.

Zato namerjcem uvesti proti Vasému Blagorodju odpuštno postopanje v smislu zakona 24/12. 25.
Št: 2300.

Vasému Blagorodju dovolim 15 dni odloga, od dne prejema tega lista, za morebitna opravičenja, ki jih morate predložiti pisмено in naravnost meni.
Kabinet.

Minister
Fedele m. p.

Prevod napovedi šolskega ministra Fedeleja učiteljici Ani Gerželj septembra 1926, da bo sprožil postopek odpustitve iz službe. Gerželjeva je bila odpuščena konec decembra 1926.
SI_PANG/1133 Engelbert Besednjak, t. e. 15.

R. I S P E T T O R A T O S C O D A S T I C O T O L M I N O

E L E N C O

degl'Insegnanti trasferiti in altre Regioni.

No	Insegnante	Sede ~~dōve~~ prestava serv.	Sede alla quale è stato trasferito.
1.	Ivancic Alberto	Smasti	Cassino (Piemonte)
2	Carli Luigi	Ursina	Balzola "
3	Skocir Stanislao	Robedischis	Assigliano "
4	Drekonja Cirillo	Monte S. Vito	Domonte "
5	Medves Antonio	Lom di Tolmino	Cannobio "
6	Murovec Giovanni	Vetta di Monte S.Vito	S.Giorgio Canavese "
7	Stergulc Luigi	Cal di Plezzo	Fossano "
8	Veliscek Giovanni	Lom di Canale	Castelnuovo d'Asti "
9	Tovstovrsnik Giovanna	Temline	Castelfranco (Toscana)
10	Zega Maria	Lasez	Pontedera "
11	Velikonja Ludmilla	Locavizza Inf.	fr.La Rotta Follonica "
12	Pagon Francesca	Sacris	Bracciano (Lazio)
13	Perin Maria	Sebreglie	Terracina "
14	Gerzelj Albina	Circhina	Tuscania "
15	Leban Carolina	Canale	Scandiano (Emilia) fr. di Arceto "
16	Kenda Francesca	Idria	Fabbrico "
17	Ursic Paola	Slappe d'Idria	Sissa fr. Coltaro "
18	Leskovec Leopoldina	Ledine	
19	Mackovsek Francesca	Idria	
20	Cehovin Rodolfo	Sregna	
21	Kofol Cirillo	Pustala	Non hanno raggiunto la nuova sede, perchè sprovvisti dell'esame di lingua italiana. Per questo ultimo motivo sono stati sospesi dal servizio.
22	Tratnik Francesco	Montenero d'Idria	
23	Trebse Giovanni	Saga	

Seznam tolminskega šolskega nadzorništva premeščenih učiteljev in tistih, ki so izgubili službo zaradi neopravljenega izpita italijanščine, leta 1927.

SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 65.

157 Bis. 12 marzo 26 14 aprile 1926

Maestro PODOGORNIK FILIPPO
 Applicazione della Legge
 23 dicembre 1926 sulla dispoza
 degli impiegati.

1.

R. PROVVEDITORATO GLI STUDI
 TRIESTE

PODOGORNIK FILIPPO, maestro di ruolo ordinario, con la nota di qualifica buona (8), residente a Pavia, di anni 41, ammogliato, con 5 figli. Membro di Direzione della Uditeljiska Sveza, fedele ed attivo.

Invitato ad iscriversi all'U.N.I.F. dichiaro', per il primo, di non voler farlo, perchè non approva le direttive del Fascismo. (Vedami allegata dichiarazione). Tardo nel coltivare la conoscenza della nostra lingua, ed allargare le proprie cognizioni della nostra storia e della nostra letteratura, evita possibilmente di parlare in italiano. Passivamente resistente nell'introdurre il nostro giornale "Primavera Giuliana" nella scuola, la quale ne prende una sola copia.

Di condotta morale ottima, ha un grande ascendente su molti maestri sloveni. Non nasconde la sua contrarietà all'insegnamento della lingua italiana in queste scuole. Nella conferenza magistrale del 24, poco dopo l'applicazione della riforma Gentile, che tanto auto' in bene le condizioni della scuola e dei maestri, il Podgornik biasimo' le condizioni scolastiche d'allora, facendo dei confronti con le condizioni vigenti sotto l'Austria.

L'ispettore scolastico.

Egregio Signor Direttore!

Ritorno il foglio allegato, il quale non posso firmare perchè la mia coscienza ed il mio cuore di maestro sloveno e di padre non mi permettono di dichiarare che sono perfettamente d'accordo con tutte le direttive del fascismo; non posso essere d'accordo coi decreti del fascismo che aboliscono l'insegnamento della lingua slovena dalle nostre scuole e dalla vita pubblica in Italia.

Per ciò non posso simpatizzare col fascismo come tale, e non posso prendere parte all'adunanza di S. Lucia il 12 febbraio s. c.

Non sono però contrario al Sindacato come associazione legale fra insegnanti.

Clara pacta - boni amici.

Con osservanza!

Filippo Podgornik.

Pavia, li 10 febbraio 1926

P.c.c.

Šolski nadzornik v Tolminu sporoča skrbništvu v Trstu, da je učitelj Filip Podgornik zavrnil članstvo v fašističnem sindikatu, ker se ne strinja s fašistično usmeritvijo, nadalje da zavrača poučevanje italijanščine in da je kritiziral razmere v šoli po uvedbi Gentilejeve reforme v primerjavi s stanjem v času Avstrije. Istega leta je bil učitelj odpuščen in se je izselil v Jugoslavijo.

SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 13, osebna mapa učitelja.

Izjava Filipa Podgornika, da se kot slovenski učitelj ne more strinjati s fašističnimi direktivami, februar 1926.
 SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 13, osebna mapa učitelja.

R. DIREZIONE - DIDATTICA di CANALE d'ISONZO

N.457 a di prot. Canale, li 10/8/1926.

OGGETTO : Scuole clandestine slovene.

AL REGIO

ISPEL TORATO SCOLASTICO

di TOLMINO

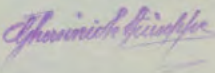
Alla nota riservata dd.16/7/1926 N.1135 risponde quanto segue :

1. MOČNIK CATERINA dichiarò sotto giuramento e sotto parola d'onore di non aver mai più tenuto lezioni slovene ai bambini della 1 2 e 3 classe dopo che è stato soppressa la lingua slovena .Inoltre io mi sono recato personalmente a PLAVA ad indagare a bambini ed altri :tutti dichiararono che la maestra MOČNIK non ha tenuto mai lezioni slovene nascostamente della 1 2 e 3 classe. La maestra MOČNIK CATERINA abitava assieme alla maestra italiana NOSEI ANNA, la quale pure dichiarò che la maestra MOČNIK CATERINA dopo il primo marzo 1926 non teneva mai lezioni sloveni ai bambini della 1 2 e 3 classe ne a scuola ne privatamente .Il NOVIROD veniva alla scuola di PLAVA copie 5 prima che fosse venuta alla PLAVA nel 1923, quando era il maestro NONUT. Ogni mese venivano 5 copie alla scuola; dopo che il Direttore ha proibito la diffusione del Novi Rod, la detta maestra non lo distribuiva alla scolaresca , ma lo portava a casa per restituirlo a TRIESTE. Così la maestra aveva le copie anone dell'anno passato .Da TRIESTE mandavano il Novi Rod senza il pagamento .Alla scuola pervenivano 12 copie della Primavera Giuliana e tutte le copie distribuiva la maestra MOČNIK fra i suoi scolari e teneva anche lezioni dalla Primavera Giuliana .La condotta politica della maestra MOČNIK CATERINA è lodevole.

11. BOŠKIN VALERIA pure non risulta che ella abbia tenuto lezioni sloveni a bambini della 1 2 e 3 classe ,dopo che fu soppressa la lingua slovena . Recatosi sul posto risultò negativo. A tutte le scuole perveniva il Novi Rod, senza pagamento già da prima però dopo che il sottoscritto lo proibì , non veniva distribuito agli scolari presso nessuna scuola di questo Circolo didattico . La condotta politica della maestra BOŠKIN VALERIA era sempre buona .

Si deve osservare, che la maestra BOŠKIN VALERIA dopo la venuta della maestra KRAPŠ SIDONIA non è così buona fervente patriota come lo era nell'anno 1924/1925 . Io suppongo , che proprio la maestra KRAPŠ 1^a ha guastata politicamente . Affermo che la maestra BOŠKIN VALERIA fa suo dovere e si comporta bene. Per la scuola di GOREGNA sarebbe l' unica soluzione la maestra KRAPŠ SIDONIA mandare a CAL di CANALE, e a GOREGNA mandare un maestro politicamente fido.

IL R. DIRETTORE DIDATTICO.

Poročilo didaktičnega ravnatelja v Kanalu Giuseppeja Ghersinicha o preiskavi glede tajnega pouka slovenščine, ki naj bi ga organizirali učiteljci Katarina Močnik in Valerija Boškin. Didaktični ravnatelj dokazov o takem pouku ni našel. Obe sta bili leta 1929 premeščeni na jug Italije. SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 11.

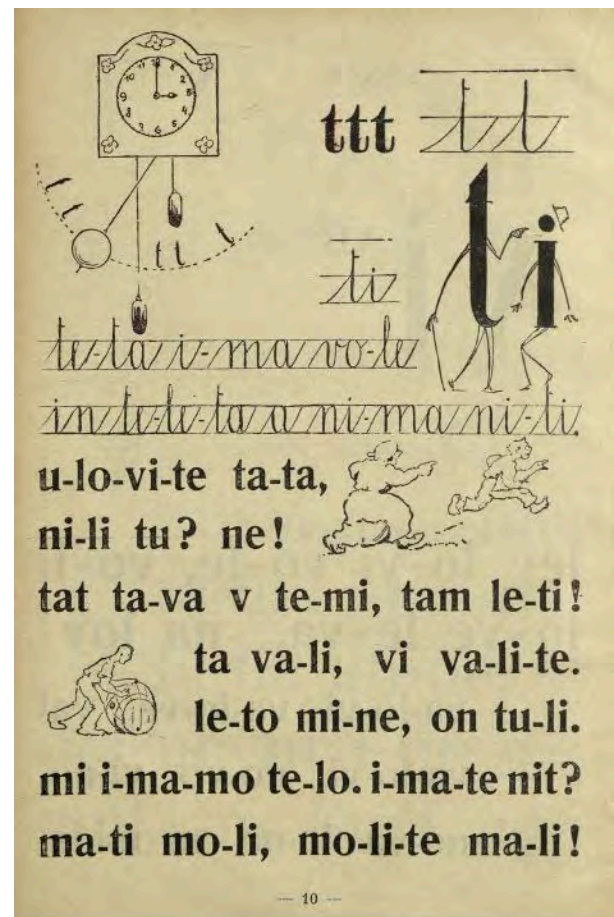
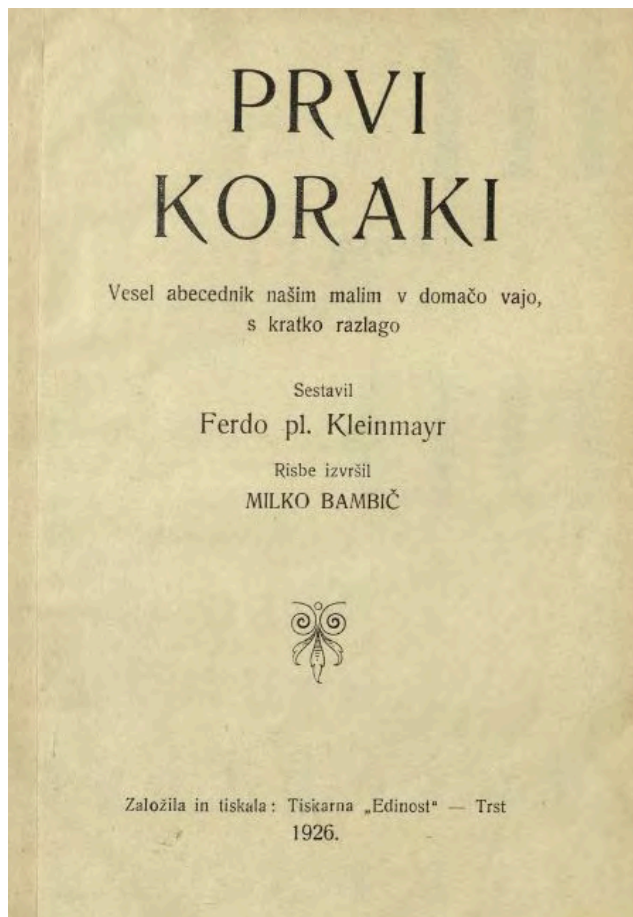

Krščanski sociallec Engelbert Besednjak, poslanec v rimskem parlamentu od 1924 do 1928. V odmevnih parlamentarnih govorih je neustrašno napadal raznarodovalno politiko fašistične vlade. SI_PANG/1133 Engelbert Besednjak, t. e. 32.

Dve strani abecednika Prvi koraki, s katerim so se slovenski otroci ob domačem ognjišču učili knjižne slovenščine, potem ko je bila ta izrinjena iz šol. [Http://www.dlib.si](http://www.dlib.si).

ALLEGATO A			
ELENCO DEI SACERDOTI SLOVENI DELL'ARCIDIOCESI DI GORIZIA			
segnalati per l'allontanamento dalla provincia oppure proposti per provvedimenti di Polizia nel periodo dall'Agosto 1933 XI al Giugno 1934 A.XII.			
Nome	Data della richiesta	Motivazione	Provvedimenti proposti o presi
1° TERCELJ don Filippo	Marzo 1934		Già confinato. Segnalato per l'allontanamento dalla Provincia: è espatriato clandest. in Jugoslavia.
2° ZAGAR don Antonio Buccova	11/10/933	Irredentista slavo. Astuto propagandista. Frequentatore di osterie e di elementi sospetti.	Rifiuto del N.O. a nomina.
3° KOSOVEL don Giuseppe S. Andrea	17/8/933	Catechismo solo in slavo. In sacrestia lezioni di lingua slava. Obbliga i ragazzi italiani a recarsi altrove pel catechismo.	Richiamato a mezzo dell'Amministratore Apostolico.
4° FON don Giuseppe Aidussina	Novembre 933	Resistenza passiva. Atti di sabotaggio contro il sacerdote italiano e contro le Autorità.	Proposta di allontanamento. Allontanato il 15/5/1934.
5° POBBERSCEK don Stefano Cal di Canale	22/11/933	Aperta resistenza contro l'asilo infantile italiana. Contegno poco morale. Propagandista jugoslavo in seno alla scuola cant.	Richiesta di allontanamento. Nessun provvedimento ancora adottato.
6° REJEC don Giovanni S. Croce Aidussina	13/12/933	Già confinato per 5 anni poi amnistiato. Resistenza passiva e attrito con le Autorità. Uso ostentato di lingua volgare nella liturgia.	Rifiuto del N.O. per ritornare alla sua parrocchia.
7° KUNSIC don Giovanni Circhina	29/LL/933	Rifiuto di partecipare a cerimonie patriottiche. Sospetto di partecipare attività irredentista.	Richiamato a mezzo dell'Amministratore Apostolico.

Stran mesečnega poročila goriške kvesture o dejavnosti slovenske duhovščine in policijskih ukrepih proti njej iz junija 1934. Več duhovnikov je bilo obravnavanih zaradi slovenskega pouka v farnih šolah, nasprotovanja italijanskemu vrtcu in organizaciji Balilla.
SI_PANG/1133 Engelbert Besednjak, t. e. 17.

Pustite otročiče in ne
branite jim k meni priti,
zakaj takih je nebeško
kraljestvo.

Mt 19, 13-15

In Jezus je napredoval
v modrosti in starosti
in milosti pri Bogu in
pri ljudeh.

Luk 2, 52

Spričevalo

o krščanskem nauku,

ki se ga je učila Krkoč Bogoljuba, L. 31

v dobi 1929 1930 1931

19
11/8
1919

	1. trimesečje		2. trimesečje		3. zadnje trimesečje	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.
Krščansko vedenje . . .	1	1	1	1	1	1
Marljivost	1	2	1	1	1	1
Kako zna katekizem . .	2	2	1	2	2	1
Kako zna zgodbe . . .	2	1	1	1	2	1
Kako hodi k sv. maši . .	1	1	1	1	1	1
Kako hodi k večernicam .	1	1	1	1	1	1
Cerkveno petje	-					
Sv. sakrament		1	1	1	1	1
Obisk nauka		1	1	1	1	1

v Črničah, dne . . . . .
dekan

veroučitelj
Novak

Razredovanje napredka; 1. odlično; 2. dobro; 3. zadostno; 4. nezadostno.

Razredovanje vedenja in marljivosti: 1. prav dobro; 2. dobro; 3. primerno; 4. neprimerno.

Slovensko veroučno spričevalo Bogoljube Krkoč iz Gojač iz leta 1931, poučeval je črniški dekan msgr. Alojzij Novak.

SI_PANG/1258 Družina Krkoč, t. e. 1, p. e. 3.

Šolarji tolminske osnovne šole v razredu okoli leta 1925.
Zasebna last Draga Trpina.

Učenci šole v Šempasu leta 1930 z nepriljubljeno italijansko učiteljico.
Zasebna last Alojzije Peršič.

Orale / Busuff

scritto / Busuff

~~Busuff~~

Culo Silvio
Esami di compimento superiore
II Sessione
Tema

Descrivete una festa patriottica.

Il ventiquattro maggio è la dichiarazione della guerra contro l'Austria Ungheria, che, a sotto l'alta guida di S.M. il Re, Duca supremo l'Esercito Italiano fece guerra e per quarantuno mesi fu vinto.

Il ventiquattro maggio si ricorda dell'obbligazione della guerra, che l'Esercito Italiano contro in trincea e per lungo tempo vinse, la gioia degli Italiani fu immensa. E per tutti i giornali scriveva che l'Italia a vinto la guerra.

Negativno ocenjen izpit ob koncu šolskega leta 1934/35.

SI_PANG/0274 Osnovna šola Tolmin, t. e. 24.

Šola Vittorio Locchi v Batujah; razglednica, odposlana 1939. V času Italije so ne le šole, temveč celo posamezne učilnice poimenovali po članih kraljeve družine, padlih junakih iz 1. svetovne vojne in pomembnih italijanskih osebnostih. SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Batuje, št. 2782.

Pogreb vrhpoljskega učitelja Francesca Sottosantija, ki sta ga zaradi nasilnega ravnanja z učenci oktobra 1930 ustrelila tigrovca. Goriški muzej.

Paternità	Luogo e data di nascita (Comune)	Lingua italiana	Arithmetica Geometria Contabilità	Disegno	Letture con spiegazione	Arithmetica Geometria Contabilità	Scienze (Matematica, Fisica, Chimica, Storia, Geografia)	Religione	Insegnamenti di avviamento professionale (2)	RISULTATO
	Caporetto	2	2	2	2	1	2	1	2	prometto
										1. 1. prometto
										2. 1. prometto
										1. 2. non prometto
										1. 2. prometto
										2. prometto
										2. 2. prometto
										1. prometto
										1. prometto
										1. prometto
										tato
										tato
										1. 2. prometto
										2. prometto
										1. prometto
										2. prometto
										1. prometto

42 Riserv. 11 novembre 30

Tentativo d'incendio delle Scuole Elementari di Plezzo

A S. E. il R. Prefetto di Gorizia

Informo l' Eccellenza Vostra come ieri sera , verso le ore 9 circa, ad opera di ignoti fu tentato d'incendiare l'edificio scolastico di Plezzo - Capoluogo - . =

Per il pronto intervento dei Militi, dei RR.CC. e dei cittadini il fuoco fu subito domato al suo primo inizio, tanto che i danni si possono valutare in un importo non superiore a L.150.=

Sinora non è stato possibile scoprire gli autori del vile attentato ; è impressione generale che gli incendiari sieno elementi provenienti dal di fuori.

Proseguono le indagini da parte delle Autorità.

Con perfetta osservanza.

Il Commissario Prefettizio

[Signature]

Poročilo goriški prefekturi o poskusu požiga šole v Bovcu. SI_PANG/0028 Občina Bovec, t. e. 46.

Otroški vrtec v Solkanu leta 1925, ko ga je obiskovala tudi pričevalka Helena Brezigar. V spomin so se ji vtisnili dobra hrana in pomaranče, ki so jih pogosto dobivali, ter italijanske pesmi in pravljice. SI_PANG/0840 Otroški vrtec Nova Gorica, t. e. 10.

Otroški vrtec v Tolminu okoli leta 1923. Zasebna last Draga Trpina.

SOCIETÀ UMANITARIA

ASSOCIAZIONE DELEGATA DAL MINISTERO DELLA PUBBLICA ISTRUZIONE PER LA LOTTA CONTRO L'ANALFABETISMO
R. DECRETO 30 AGOSTO 1906 N. 1687

VIA S. BARNABA N. 38 - MILANO (114) - TELEFONI 51-341 - 51-342

Corso complementare speciale per la Venezia Giulia di

Comune di

Caporetto

Frazione di

Smast

Lingua italiana
(prov. di Gorizia)

Anno Scolastico 1931 - 1932

Registro degli Esami di ¹a promozione al secondo corso

Ordine	COGNOME E NOME	Paternità	Luogo e data di nascita (Comune)	PROVE SCRITTE				PROVE ORALI					RISULTATO
				Lingua italiana	Aritmetica Geometria Contabilità	Disegno	Letture con spiegazione	Aritmetica Geometria Contabilità	Storia - Geografia - Religione	Insegnamenti di avviamento professionale (2)			
1	Lepins Rudolf	Francesco	Caporetto 1.4.1908	2	2	2	2	1	2	1	2	promot.	
2	Lon Antonio	Antonio	Caporetto 2.12.1903	3	2	3	3	2	2	1	1	promot.	
3	Lon Albino	Antonio	Caporetto 15.2.1908	2	2	3	2	2	2	2	1	promot.	
4	Lon Luigi	Antonio	Caporetto 6.6.1907	4	2	3	4	2	2	1	2	non promot.	
5	Polc Giuseppe	Andrea	Caporetto 26.12.1912	2	1	2	2	2	3	1	2	promot.	
6	Pranic Giovanni	Gianni	Caporetto 15.9.1915	2	2	2	1	2	2	1	2	promot.	
7	Pranic Stanislao	Giacomo	Caporetto 16.8.1913	3	2	3	3	2	2	2	2	promot.	
8	Roren Francesco	Antonio	Caporetto 12.6.1900	3	2	2	2	2	2	1	1	promot.	
9	Rofal Luigi	Andrea	Caporetto 10.4.1910	2	1	2	2	2	2	1	1	promot.	
10	Rofal Ignazio	Andrea	Caporetto 16.3.1915	3	1	3	2	2	2	1	1	promot.	
11	Rubincic Giovanni	Michela	Caporetto 14.9.1914	non si è presentato									
12	Rucup Giovanni	Gianni	Caporetto 27.8.1914	non si è presentato									
13	Saci Francesco	Francesco	Caporetto 16.2.1911	2	2	2	2	1	1	1	2	promot.	
14	Sofal Giuseppe	Antonio	Caporetto 16.9.1910	3	2	3	2	2	2	1	2	promot.	
15	Stocir Francesco	Francesco	Caporetto 2.11.1900	3	1	2	2	2	2	1	1	promot.	
16	Stocir Federico	Francesco	Caporetto 20.12.1915	1	2	2	1	1	2	1	2	promot.	
17	Sordal Francesco	Gianni	Caporetto 15.1.1915	3	1	2	2	2	2	1	1	promot.	

NOTA. - Gli alunni iscritti, regolarmente accertati dall'Autorità Scolastica, vanno riportati sul presente registro, divisi per corso, e in rigoroso ordine alfabetico. Il presente registro verrà redatto in triplice copia (una al R. Provveditore, una al R. Direttore, una all'Associazione). I voti assegnati durante il corso e alle prove d'esame, espressi in decimi, saranno tradotti sul registro d'esame nelle quotate stabilite dalla legge come appresso: Primo (10, lodevole) - Secondo (9, 8, buono) - Terzo (7, 6, sufficiente) - Quarto (5, mediocre) - Quinto (4, 3, 2, 1, insufficiente).

(1) - Promozione dal primo al secondo corso o di licenza alla fine del secondo corso.
(2) - Lavori domestici, agraria ecc.

Register izpitov ob koncu šolskega leta 1931/32 za napredovanje v drugi razred osnovne šole Smast, ki jo je upravljala organizacija Umanitaria.

SI_PANG/0395 Osnovna šola Smast, t. e. 1.

R. PROVVEDITORATO AGLI STUDI DI G O R I Z I A

R E L A Z I O N E riassuntiva dell'efficienza degli asili infantili
della Provincia

<u>C O M U N E</u>	<u>Alunni obbli- gati alla fre- quenza della scuola materna nell'anno 1939-40</u>	<u>Asili attual- mente e- sistenti</u>	<u>Alunni fre- quentanti gli asili attualmente esistenti</u>	<u>Numero di alunni che gli asili esistenti sarebbero in grado di accogliere</u>	<u>Se nel capolu- go ci sono asi- li infantili e quanti.</u>
AIDUSSINA	342	2	83	13	si : 1
BERGOGNA	60	1	31	9	si : 1
CAL DI CANALE	68	1	19	20	si : 1
CANALE D'ISON ZO.	175	2	89	31	si : 1
CAPORETTO	223	1	52	---	si : 1
CAPRIVA di Cormons	1181	1	60	20	si : 1
CASTEL DOBRA	80	=	==	---	-----
CERNIZZA Goriziana	96	1	25	5	si : 1
CHIAPOVANO	77	=	==	---	-----
CIRCHINA	335	1	30	20	si : 1
COMENO	175	2	50	40	si : 1
CORMONS	275	4	167	23	si : 2
DOLEGNA del Collie	130	=	==	---	-----
FARRA d'Isonzo	53	1	35	15	si : 1
GARGARO	105	1	39	==	si : 1
GORIZIA	1400	17	1040	100	si : 9
GRACOVA Ser- ravalle	130	2	48	22	si : 1
GRADISCA	125	1	63	12	si : 1
IDRIA	305	1	144	35	si : 1
MARIANO del Friuli	51	=	==	---	-----

./.

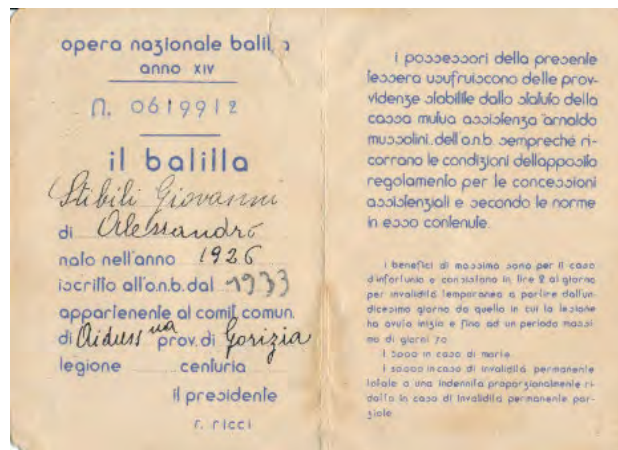
Del zbirnega poročila šolskega skrbnika Ballorija v Gorici o delovanju otroških vrtcev v goriški pokrajini v šolskem letu 1939/49. Od 74 vrtcev jih je 60 upravljala ONAIR. Državni arhiv v Gorici, fond Provveditorato agli studi di Gorizia (1933-1962), busta 71, fasc. 406.

Diploma o prejemu nagrade 100 lir za odličen dosežek pri učenju italijanščine.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 119.

Članska izkaznica organizacije Balilla, 1926. Goriški muzej.

15/3/1938/XVI

1324/16

l'Illmo.Sig.

II/3

R.Provveditore agli studi

I032

Ricreatori fašisti

Gorizia

Nella previsione che gli Organi competenti della G.I.L. desidero le necessarie disposizioni pel funzionamento dei Ricreatori, sono intervenuto con circolare n° 658/16 in data 22/2/1938/XVI avvertendo i Sigg. Direttori - i Sigg. Maestri Fiduciarri ed i Sigg. Maestri che tutti i Ricreatori proposti dal Comando Federale G.I.L. n° 7 in data 18/2/1938/XVI fossero aperti e funzionassero settimanalmente il LUNEDI' - il MERCOLEDI' - il VENERDI' dalle ore 15 alle ore 16.

Alla data presente tutti i Ricreatori funzionano
 Ricreatorio di Maestri Scolari assistiti

Canale d'Isonzo	Bartole Cesare	60
	Perco Carmen	
	Corazza Cechi Fernanda	
	Dellavalle Battisti Adriana	
	Rizzo Carmela	
Auzza	Florida Baldassare	20
Chiapovano	Taliat Luigi	25
Locavizza Media	Carello Lucia	10
Caporetto	Noacco Carlo	30
Boreana	Cru il Natale	25
Crede	Dorbolo Argia	20
Luico	De Leo Domenico	20
	Bottamedi Giovanna	
Bergogna	Repetti Pietro	15
	Pittoni Felicina	
	Bellavia Salvatore	15
	Bellavia-Saia Antonina	
Sedula	Mauro Enrico	15
	Vogrig Ernesta	
Plezzo	Serafino G. Battista	40
	Roccazzella Gaetana	
Cal di Plezzo	Preziosi Anna	20
	Cordusio Maria	20
Oltresonzia	Giunta Giuseppe	20
	Di Marco Landa	
Bretto Medio	Venuti-Zorzi Zelica	20
	Conti Jole	
Sonzia	Specogna Giuseppe	10
	Tampieri Lucia	
Circhina	Podrecca Elio	35
	Zannier Di Monte Maddalena	
	Di Scanno Bianca	
	Rucci Speltini Giuditta	
	Dionisio Rema	10
Buccova di	Pione Tommaso	20
	Berginz Anna	

Prva stran dopisa tolminskega šolskega nadzornika s seznamom vseh fašističnih rekreacijskih centrov okrožja, imeni učiteljev, ki so jih organizirali in vodili, in številom obiskujočih otrok. Cilj je bil, da bi delovali trikrat tedensko.
 SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 103.

M: 1134/11
27.12.38 XVII

ANNO SCOLASTICO 1938 - 39 - XVII

Vol. Sid. Tolmino

ORARIO SETTIMANALE¹⁾

del Corso serale di Economia domestica 1^o²⁾
 istituito a Volčava in Comune di Tolmino

GIORNO DELLA SETTIMANA	ORE	MATERIE
LUNEDI'	dalle ore <u>14</u> alle ore <u>16</u>	<u>lucito o maglieria</u> <u>economia domestica</u>
MARTEDI'	dalle ore _____ alle ore _____	
MERCOLEDI'	dalle ore <u>14</u> alle ore <u>16</u>	<u>Economia domestica</u> <u>lucito</u>
GIOVEDI'	dalle ore _____ alle ore _____	
VENERDI'	dalle ore <u>14</u> alle ore <u>16</u>	<u>igiene o puericoltura</u> <u>lucito o maglieria</u>
SABATO	dalle ore <u>14</u> alle ore <u>18</u>	<u>Esercizi pratici di cucina</u>
DOMENICA	dalle ore _____ alle ore _____	

Il corso si svolge nel locale della scuola elementare "A. Mauroni"

Data, Volčava, 18-12-1938 - XVII

Approvato
L'INSEGNANTE

Gloria Lepissa

¹⁾ Per la compilazione dell'orario l'insegnante veda le istruzioni del Regolamento dei Corsi serali per adulti.
²⁾ Indicare se il corso è di specializzazione professionale o di economia domestica (1° o 2°).

Tedenski urnik večernega tečaja gospodinjstva v Volčah pri Tolminu.
 SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 99.

Udeleženci večernega tečaja italijanskega jezika z učiteljem Tavollaccijem v Podnanosu okoli 1936.

Zasebna last Jožeta Žgurja iz Podnanosa.

Poletna kolonija v Tolminu na sotočju pri konviktu okoli leta 1930.

Zasebna last Vlaste Tul.

Seznam razstavljenih dokumentov

Pano 1:

- Statistika o obisku vzgajališč v Kobaridu, Sužidu, na Svinem in v Jevščku poleti 1917.
SI_PANG/0002 Civilni komisariat za politični okraj Tolmin, t. e. 1.
- Zapisi učitelja Franca Mermolja v kroniki ljudske šole v Dobravljah v šolskem letu 1918/19 in 1919/20.
SI_PANG/0264 Osnovna šola Dobravlje, t. e. 2.
- Statistični podatki o pouku italijanščine v tolminskem okraju leta 1919, ki so ga izvajali italijanski vojaki-učitelji.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 30, p. e. 18.
- Peticija staršev otrok iz Sužida januarja 1921, naj se odpravijo uvedene ure italijanščine.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 30, p. e. 15.
- Poziv članov tolminskega okrajnega šolskega sveta maja 1920 civilnemu komisarju, naj kot njegov predsednik čimprej skliče sejo tega avtonomnega telesa.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 29, p. e. 5.
- Slika nove stavbe vrtca ONAIR v Tolminu, ki je bila odprta maja 1921.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 75, Scuola al confine, št. 6–7, Trst, 1924, str. 17.

Pano 2:

- Dopis poveljnika tolminskih karabinjerjev iz junija 1921 o tamkajšnji učiteljici Mileni Bratina.
SI_PANG_0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 31, p. e. 11.
- Poziv tolminskega učiteljskega društva pri Sv. Luciji junija 1920, naj okrajni šolski svet pri uradovanju uporablja slovenščino.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 31, p. e. 11.
- Dopis Političnega društva Edinost v Gorici okrajnemu šolskemu svetu v Tolminu septembra 1922 glede italijanskega postajenačelnika v Podbrdu, ki je z zlorabo svojega položaja hotel doseči odprtje italijanske šole v Podbrdu.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 35, p. e. 9.
- Del dopisa civilnega komisarja v Tolminu Umberta Sala generalnemu civilnemu komisarju za Julijsko krajino maja 1920 glede načrtov, da bi slovensko učiteljišče prenesli iz Tolmina v Ajdovščino.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 27, p. e. 15.

- Šolsko poslopje v Bovcu z dvojezičnim napisom; razglednica, odposlana 1926.
SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Bovec, št. 1278.
- Evidenca pouka italijanščine v osnovnih šolah tolminskega okrožja za šolsko leto 1920/21.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 30, p. e. 18.
- Odgovor generalnega civilnega komisarja za Julijsko krajino goriškemu nadškofu Sedeju aprila 1921 glede odstitvitve katehetov na ljudski šoli v Tolminu.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 31, p. e. 17.
- Dopis tolminskega župnika in dekana Ivana Rojca Okrajnemu šolskemu svetu septembra 1920, s katerim protestira proti posegom oblasti v pouk verouka.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 31, p. e. 17.

Pano 3:

- Zemljevid Kraljevega skrbništva s sedežem v Trstu, ki je bilo ustanovljeno 1923.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 104.
- Dekret št. 2185 z dne 1. 10. 1923: Uredba šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka.
Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia, leto 1923, str. 6301–6309.
- Protesti staršev, objavljeni v časopisu Goriška straža, 5. 11. 1923.
[Http://www.dlib.si](http://www.dlib.si).
- Zaključno spričevalo osnovne šole pisatelja Cirila Kosmača iz leta 1924.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 65.
- Spričevalo pisatelja Cirila Kosmača o zaključenih dveh letnikih dopolnilne šole v Gorici iz leta 1927.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 65.
- Urnik dvorazredne šole v Hudajužni v šolskem letu 1923/24.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 40.
- Odobritev programa na pevskem tekmovanju, ki jo je aprila 1926 tolminski šolski nadzornik poslal didaktičnemu ravnateljstvu v Tolminu.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 137.
- Spričevalo učitelja in tigrovca Antona Rutarja o zaključku tretjega letnika učiteljišča v šolskem letu 1921/22.
Zasebna last Mire Bastjančič.
- Stavba učiteljišča v Tolminu, kjer je bil med letoma 1934 in 1936 nastanjen tudi dekliški oddelek konvikta; razglednica, odposlana 1938.
SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Tolmin, št. 1005.
- Fotografija učiteljiščnikov v Tolminu, verjetno leta 1923/24.
Zasebna last Ane Marije Prijatelj.

Pano 4:

- Fotografija udeležencev tečaja učiteljev pri Sv. Luciji, 1924.
SI_PANG/0764 Anton Rutar, t. e. 12.
- Dopis predsednika tolminskega učiteljskega društva Josipa Rakovščka političnemu društvu Edinost v Gorici julija 1926 o onemogočanju delovanja društva.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 11.
- Poročilo šolskega nadzornika v Tolminu skrbništvu v Trstu leta 1926 o ravnanju učitelja Filipa Podgornika.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 13, osebna mapa učitelja.
- Izjava Filipa Podgornika iz leta 1926, da se kot slovenski učitelj ne more strinjati s fašističnimi direktivami.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 13, osebna mapa učitelja.
- Prevod napovedi šolskega ministra Fedeleja učiteljici Ani Gerželj septembra 1926 o njeni odpustitvi iz službe.
SI_PANG/1133 Engelbert Besednjak, t. e. 15.
- Dopis didaktičnega ravnatelja v Šempasu junija 1928, s katerim posreduje pri šolskem nadzorniku za učitelja Franca Križmana, ki ni opravil izpita iz italijanščine.
SI_PANG/0871 Šolsko nadzorništvo Gorica, t. e. 3, osebna mapa učitelja.
- Seznam tolminskega šolskega nadzorništva premeščenih učiteljev in tistih, ki so izgubili službo zaradi neopravljenega izpita italijanščine, 1927.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 65.
- Zapis besednega dvoboja v rimskem parlamentu med slovenskim poslancem Engelbertom Besednjakom in šolskim ministrom Pietrom Fedelejem iz dne 23. 3. 1927.
SI_PANG/1133 Engelbert Besednjak, t. e. 14.
- Fotografija Engelberta Besednjaka, poslanca v rimskem parlamentu 1924–1928; nedatirana.
SI_PANG/1133 Englebert Besednjak, t. e. 32.
- Poročilo didaktičnega ravnatelja v Kanalu Giuseppeja Ghersinicha iz leta 1926 o preiskavi glede tajnega pouka slovenščine, ki naj bi ga organizirali učiteljici Katarina Močnik in Valerija Boškin.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 11.
- Fotografiji slovenskih internirancev v koncentracijskem taborišču Isernia (Campobasso), med 1940 in 1942.
Goriški muzej.
- Dve strani abecednika Prvi koraki, izdanega 1926.
[Http://www.dlib.si](http://www.dlib.si).
- Dve strani berila Kolački, izdanega 1926.
[Http://www.dlib.si](http://www.dlib.si).
- Fotografija učitelja Huberta Močnika in njegovega razreda v Genovi (Pegli) v šolskem letu 1937/38.
Zasebna last Ester Kralj.

Pano 5:

- Vodila oz. Normae goriškega nadškofa Frančiška Borgie Sedeja, 1931.
SI_PANG/1133 Engelbert Besednjak, t. e. 15.
- Slovensko veroučno spričevalo Bogoljube Krkoč iz Gojač iz leta 1931.
SI_PANG/1258 Družina Krkoč, t. e. 1, p. e. 3.
- Fotografija tomajskega župnika Albina Kjudra z veroučenci leta 1943.
Last župnije Tomaj.
- Del mesečnega poročila goriške kvesture o dejavnosti slovenske duhovščine in policijskih ukrepih proti njej iz junija 1934.
SI_PANG/1133 Engelbert Besednjak, t. e. 17.
- Fotografija učencev šole v Šempasu leta 1930 z italijansko učiteljico.
Zasebna last Alojzije Peršič.
- Fotografija šolarjev tolminske osnovne šole v razredu okoli leta 1925.
Zasebna last Draga Trpina.
- Risbe in spisi iz šolskih zvezkov Dušana Lisjaka iz Hruševice iz let 1933–1935.
SI_PANG/0395 Varia šolstvo, t. e. 10.
- Negativno ocenjen izpit ob koncu šolskega leta 1934/35.
SI_PANG/0274 Osnovna šola Tolmin, t. e. 24.
- Stran končnega poročila učitelja deškega 4. razreda na tolminski osnovni šoli, poimenovani po Francescu Caliriju, za šolsko leto 1934/35.
SI_PANG/0274 Osnovna šola Tolmin, t. e. 24.
- Šola Vittorio Locchi v Batujah: razglednica, odposlana 1939.
SI_PANG_0667 Zbirka razglednic krajev, Batuje, št. 2782.
- Poročilo prefekturnega komisarja goriški prefekturi o poskusu požiga šole v Bovcu novembra 1930.
SI_PANG/0028 Občina Bovec, t. e. 46.
- Fotografija pogreba vrhpoljskega učitelja Francesca Sottosantija.
Goriški muzej.
- Fotografija odprtja nove šolske stavbe v Batujah v šolskem letu 1933/34 ob prisotnosti fašističnih veljakov.
Goriški muzej.

Pano 6:

- Fotografija otroškega vrtca v Tolminu okoli leta 1923.
Zasebna last Draga Trpina.
- Fotografija otroškega vrtca v Solkanu 1925.
SI_PANG/0840 Otroški vrtec Nova Gorica, t. e. 10.
- Del zbirnega poročila šolskega skrbnika Ballorija v Gorici o delovanju otroških vrtcev v goriški pokrajini v šolskem letu 1939/49.
Državni arhiv v Gorici, fond Provveditorato agli studi di Gorizia (1933-1962), busta 71, fasc. 406.
- Register izpitov ob koncu šolskega leta 1931/32 za napredovanje v drugi razred osnovne šole Smast, ki jo je upravljala organizacija Umanitaria.
SI_PANG/0391 Osnovna šola Smast, t. e. 1.
- Diploma o prejemu nagrade 100 lir za odličen dosežek pri učenju italijanščine iz leta 1941.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 119.
- Fotografija poletne kolonije v Tolminu na sotočju pri konviktu okoli 1930.
Zasebna last Vlaste Tul.
- Fotografija članov fašističnih organizacij Balilla, Piccole Italiane in Giovani Italiane pred konviktom v Tolminu, nedatirano.
Goriški muzej.
- Dopis tolminskega šolskega nadzornika iz leta 1938 s seznamom vseh fašističnih rekreacijskih centrov okrožja.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 103.
- Fotografija tolminskih otrok na telovadnem nastopu v uniformah Balilla in Piccole Italiane.
Goriški muzej.
- Članska izkaznica organizacije Balilla, 1926.
Goriški muzej.
- Fotografija udeležencev večernega tečaja italijanskega jezika z učiteljem Tavollaccijem v Podnanosu okoli 1936.
Zasebna last Jožeta Žgurja iz Podnanosa.
- Tedenski urnik večernega tečaja gospodinjstva v Volčah pri Tolminu za šolsko leto 1937/38.
SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 99.
- Šolska skupina med vojnama v Bovcu pred občino, nedatirano.
Goriški muzej.

Viri in literatura

Arhivski viri:

PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

SI_PANG/0002 Civilni komisariat za politični okraj Tolmin, t. e. 1, p. e. 7.

SI_PANG/0004 Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 11, 13, 24 (p. e. 13), 27 (p. e. 9 in 15), 29 (p. e. 5), 30 (p. e. 15, 17 in 18), 31 (p. e. 11 in 17), 33 (p. e. 5), 35 (p. e. 9), 40, 65, 75, 91, 99, 103 (p. e. 20), 104, 119. Fond je v urejanju, zato se bodo lahko številke tehničnih enot 1–22 in od 40 naprej spremenile.

SI_PANG/1133 Engelbert Besednjak, t. e. 13, 14, 15, 17, 22, 32.

SI_PANG/0871 Šolsko nadzorništvo Gorica, t. e. 3.

SI_PANG/0764 Anton Rutar, t. e. 4 in 12.

SI_PANG/0264 Osnovna šola Dobravlje, t. e. 2.

SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, razglednice št. 1005, 1278 in 2782.

SI_PANG/0274 Osnovna šola Tolmin, t. e. 24.

SI_PANG/0028 Občina Bovec, t. e. 46.

SI_PANG/3095 Varia šolstvo, t. e. 10.

SI_PANG/1258 Družina Krkoč, t. e. 1, p. e. 3.

SI_PANG/0840 Otroški vrtec Nova Gorica, t. e. 10.

SI_PANG/0391 Osnovna šola Smast, t. e. 1.

ASGO – Archivio di stato di Gorizia

ASGO, Provveditorato agli studi di Gorizia, busta 71, fsc. 406.

Goriški muzej

Fotografije

Literatura:

Andri, Adriano: La scuola e il regime fascista. V: Friuli e Venezia Giulia: storia del '900. Gorizia: Udine: LEG - Libreria editrice goriziana, 1997, str. 205–217.

Andri, Adriano, Mellinato, Giulio: Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915-1945. Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1994.

Andri, Adriano: La scuola giuliana e friulana tra Austria ed Italia. V: Friuli e Venezia Giulia: storia del '900. Gorizia: Udine: LEG - Libreria editrice goriziana, 1997, str. 205–217.

Andri, Adriano: Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile. V: Quaderni giuliani di storia (2018), št. 2, str. 283–295.

Cencič, Mira: Moč domoljubja: tigrovec Anton Rutar, njegov čas in njegovo narodnoobrambno delovanje. Koper: Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske, 2002.

Čermelj, Lavo: Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnama. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

Dolenc, Rafaela: Stoji v planini vas ... Tolminske Ravne. Tolmin: Tolminski muzej, 2006.

Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara. Trieste: Stabilimento tipografico nazionale, 1934.

Kacin-Wohinz, Milica: Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev: 1921–1928. Koper: Lipa; Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1977.

Kacin-Wohinz, Milica, Pirjevec, Jože: Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2002. Ljubljana: Nova revija, 2000.

Kacin-Wohinz, Milica, Verginella, Marta: Primorski upor fašizmu: 1920–1941. Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008.

Kacin-Wohinz, Milica: Prvi antifašizem v Evropi: Primorska 1925–1935: bazoviškimi žrtvam ob šestdeseti obletnici. Koper: Lipa, 1990.

Klinec, Rudolf: Obnovitev slovenskih šol po padcu fašizma. V: Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1975, str. 90–106.

Klinec, Rudolf: Primorska duhovščina pod fašizmom. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1979.

Lavrenčič Pahor, Minka: Primorski učitelji 1914–1941: prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem. Trst: Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino, 1994.

Močnik, Hubert: Spomini in izkustva. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1971.

Pahor, Drago: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja. V: Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969 (ur. Schmidt, Vlado idr.). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 235–337.

Pavlič, Slavica: Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1971.

Pelikan, Egon: Engelbert Besednjak v parlamentu. Discorsi parlamentari dell'on. Engelbert Besednjak. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1996.

Pelikan, Egon: Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom: primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico – zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac. Ljubljana: Nova revija, 2002.

Sedmak, Drago: Goriška med vojnama: Slovenci in fašizem na Goriškem 1920–1926: (slovenska vladna /fašistična/ stranka). Gorica: Društvo RAT-SLOGA PromoSKulturE, 2009.

Tul, Vlasta: Šola pred domačim pragom - o preteklosti šolstva v št. Vidu - Podnanosu do 1966. Št. Vid – Podnanos: zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 1996, str. 77-108.

Tul, Vlasta (ur.): 100 let vrtca v Solkanu. Nova Gorica: Branko: Pokrajinski arhiv; Ljubljana: Jutro, 2000.

Tul, Vlasta: Srednje šole v Tolminu v času italijanske oblasti od ustanovitve učiteljskega leta 1919 do leta 1943. V: Tolminski zbornik (2020), peta knjiga, str. 329–348.

Tul, Vlasta: Šola Bukovica: o šoli v Bukovici od začetkov do šolskega leta 2000/2001. V: Iztrgano iz spomina: zbornik prispevkov o Bukovici in Volčji Dragi. Bukovica (ur. Katjuša Batič idr.). Bukovica: Krajevna skupnost Bukovica - Volčja Draga, 2017, str. 240–291.

Tul, Vlasta: Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji: prispevek k zgodovini šol in vrtcev na območju nekdanje občine Rihemberk v obdobju italijanske oblasti od 1918–1943. V: Kronika Rihemberka - Branika II: zbornik strokovnih prispevkov s področja arheologije, zgodovine in umetnostne zgodovine, ki dopolnjujejo Kroniko Rihemberka - Branika iz leta 1994 ter članki domačih avtorjev o sodobnem dogajanju v kraju. Branik: Krajevna skupnost: Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, str. 103–152.

Vzgojnovarstveni zavod Ilke Devetak Bignami Tolmin 1901/02-2001/02: zbornik, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2002.

Življenje ob trti in kršinu: življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice. Vipava: Krajevna skupnost, 2012.

Paljk, Leopold, Bambič, Milko: Kolački. Goriška Mohorjeva družba, 1926. Vir: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-D8CPUSLJ> (dostop: 10. 5. 2023).

Kleinmayr, Ferdo, Bambič, Milko: Prvi koraki. Edinost, 1926. Vir: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-EAPV7RTA> (dostop: 10. 5. 2023).

Tiskani viri/zakonodaja:

Regio decreto 31. dicembre 1922, n. 1679 - Che stabilisce le nuove tabelle organiche dell'Amministrazione centrale e regionale del Ministero della pubblica istruzione e del personale ispettivo e didattico delle scuole elementari. V: Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia, leto 1922, str. 5162–5166.

Regio decreto 8 febbraio 1923, n. 374 - Soppressione dei Consigli scolastici provinciali e delle deputazioni scolastiche. V: Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia, leto 1923, str. 1255–1256.

Regio decreto 1 ottobre 1923, n. 2185 - Ordinamento dei gradi scolastici e dei programmi didattici dell'istruzione elementare. V: Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia, leto 1923, str. 6301–6309.

Časopisni viri:

Goriška straža (5. 11. 1923), letnik 6, številka 87, str. 1; vir: <http://www.dlib.si> (dostop: 1. 6. 2023).

Edinost: glasilo slovenskega političnega društva tržaške okolice (4. 10. 1923), letnik 48, številka 236, str. 1; vir: <http://www.dlib.si> (dostop: 24. 4. 2023).

Spletni viri:

<http://www.atlantegrandeguerra.it/portfolio/giuseppe-reina/> (dostop 18. 4. 2023).

<https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-gentile> (dostop 18. 4. 2023).

https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-lombardo-radice_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostop 2. 6. 2023).

<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1014640/> (dostop 14. 4. 2023).

